Elias Canetti

Hayvanlar Üzerine*

Türkçesi: Levent Konca

*SEL

2. BASKI

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 640
ISBN 978-975-570-658-0

HAYVANLAR ÜZERİNE
Elias Canetti
Deneme

Türkçesi: Levent Konca

Özgün Adı:
Über Tiere
Mit einem Nachwort von Brigitte Kronauer

© Elias Canetti, Carl Hanser Verlag München, 2002
© Sel Yayıncılık, 2011

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Editör: Gökçe Gündoğdu
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç
Kapak görseli: Bora Başkan, *Hayvan-Oluş I*

Birinci Baskı: Ocak 2014
İkinci Baskı: Mayıs 2014

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Elias Canetti

Hayvanlar Üzerine

Brigitte Kronauer'in Önsözüyle

Türkçesi: Levent Konca

Deneme

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Hayvansız 7

Merhamet Nesneleri 19
En Genç Hayvan 20
Notlar / 1942-1946 22
Ritim 28
Sonsuz Bir Çizgide 29
Tavşanlar Arasında 30
Kan Gövdeyi Götürdü 30
Notlar / 1949 31
Kanguru Atalar 33
Bizon Dansı 34
Notlar / 1950-1955 36
Sırtlanın Kahkahası 38
Emir, At, Ok 39
Notlar / 1954-1956 43
Keseli Ceylan Hissi 44
Bir Gürcü Masalı 47

Notlar / 1958-1960 48
Kaplan Postundaki Eşek 49
Notlar / 1961-1962 51
Atkaranlığı 53
Notlar / 1964-1968 55
Develerle Karşılaşma 59
Pazar 67
Eşeğin Hazzı 67
Notlar / 1969-1972 71
Tavuk Kako 74
Kurtlar 75
Engerekler 76
Fare Kürü 77
Hayvanların Varışı 82
Ön-cıvıltı – Son-cıvıltı 90
Kadın, Köpeğe Dönüşmüştü 94
Dehşet Verici Bir Hayal 95
Notlar / 1973-1985 96
Broch 106
Werfel 106
Sinek Azabı 108
Notlar / 1992-1993 113

ÖNSÖZ

Hayvansız

Canetti okurları, ellerinde tuttukları bu seçkide kolayca yazarı hayatı boyunca meşgul etmiş konuların izlerini sürebilecekler. Okurlar, ömür boyu sürecek çocuksu bir inadın erken ilanı şeklinde; Canetti'nin hayvan karşısında insanın mutlak olarak özel bir yere konmasını öfkeli bir biçimde karşı çıkışıyla, iktidar küstahlığından genel anlamda duyduğu tiksintiyle, büyük hayvan sürülerinin tasvirinde kalabalıkların ve kitlelerin dinamiğine duyduğu ilgiyle, karşılaştığı manzaranın doğruluğu çürütülemeyecek olmasına rağmen ölüm olgusunu kabullenmeyi, yani mezbahada hayvanların kesilmesini, bir şeyin (burada, çuvaldaki dövülerek öldürülmüş yılanların) "tamamen ölü olabileceğini" reddedişiyle karşılaşacaklar. Bunlardan bağımsız olarak, alışılmışın dışında, hatta heyecan uyandıran, belki de bu kitaptaki en güzel, insanın kalbine en çok işleyen iki ifadesiyle Canetti bana güvenilir bir hayvan hikâyeleri anlatıcısı gibi geliyor. "Annenin hayvansız dünyasından" ve çocukken "hayvanlara susamış" olduğundan söz etmişti. Erken yaşta hayvanlarla yaşamış ya da düzenli hayvanat bahçesi gezileri yapanlar, hayvanlarla masallardaki sihirli karşılaşmalar veya gençlik kitaplarındaki idealize edilmiş sadakat sayesinde hayvanlarla yaşıyor olmayı dileyenler, burada ne tür bir üzüntünün söz konusu olduğunu derhal anlayacaktır.

Hayvanların olmadığı bir çocukluk neye yarar ki? Hiçbir şeye, diyor Canetti; böyle bir çocukluk yaşanmaya değmez. Ve burada, kuşkusuz, farklı canlı türlerine dair pratik tecrübe eksikliğini aşan bir noksanlıktan bahsediyor. Hayvanlar karşısında, rüyalara kadar giren korkular; her tür tanıdıklığı aşan duygusal deneyimler; tek başına köpeğin, domuzun, sığırın, atın ötesine geçen, ancak kendisini yine de sadece söz konusu tekillikte ortaya koyan bir simgeler dünyasının, gizemli bir biçimde hayvanlarda dışa vurduğunun farkına varış; daha kavramlar yoluyla kendini savunmayı öğrenmemiş çocuğun ruhuna büyük bir şiirsel şiddet ve kendisini bekleyen, yetişkinlerin çok daha soyut, uygar dünyasına içgüdüsel olarak hazırlanmasını ve böylece gerçekliğin daha eksiksiz bir yankısını, unutulmaz biçimde kendi içinde oluşturmasını da sağlayan komplocu bir güç veriyor. "Başkaları nasıl kavramlarla düşünüyorsa, o da hayvanlarla düşünüyor," diyor Canetti. Kısa bir süre sonraysa artık yetişkin oluyor: "Bitkilerin kısıtlı, hayvanlarınsa modası geçmiş olduğunu düşünüyordu."

Modası geçmiş hayvanlar mı? Tam aksine, görünen o ki, moda oldular. Hayvanlara -en azından retorik- ilginin en sansasyonel gerekçeleri herkesin malumu: şimdiden hayata geçmiş ve olası sonuçlarıyla genetik araştırmalar, deli dana hastalığı ve toplu kıyımın yanı sıra, soyu tükenme tehdidiyle karşı karşıya olan hayvan ve bitkilerin uluslararası ticaretini düzenlemek amacıyla gerçekleştirilen Cites Konferansı* gibi yenilgiyi büyük ölçüde kabullenmiş etkinlikler. Gazetelerin aşırı doyum nedeniyle konuları hızla bir kenara atan kültür-sanat sayfalarında hayvanlar o kadar moda ki, insanın korkup endişelenmesi işten bile değil.

* Cites: "Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna"nın kısaltılmış hali.(ç.n.)

Canetti, yazın dünyasının hayvanlara bu yönelimini tüm boyutlarıyla görecek kadar yaşamadı. Sorduğu, esasen kendisine yönelik, eski ama eskimemiş sorulardı. Külliyatının elinizde tuttuğunuz bu kesitini özel kılan şey, zaten romandan bilimsel makalelere, tecrübelerden sıkça planladığı öykülerin temel konusuna ve karakterlerinin niteliklerine dair fikirler oldukları izlenimi veren ("Sırf güzel hayvanlardan oluşurken de onu tanırdım. Şimdi büyüyüp atkuyruğuna dönüşmüş" ya da "Ömür boyu hayvanlara geleceğini bildirdi, ama nafile") notlara büyük biçimsel çeşitliliğinin de ötesindeki çelişkiliğinde ve ortaya attıklarının perspektif zenginliğinde yatar.

Canetti felsefi, etik, estetik çizgisellik, katılık ve ideolojiden oluşan her daim hazır sistem tuzağından kaçınır. Hepsi de eşit derecede doğal canlılar olarak yaratılmış ve doğa tarafından eşit haklarla donatılmış olan haydut kurtla, piyasa tavuğuyla, usandırıcı sinekle, simgesel değere sahip atla olan farklı farklı ve kültür tarihi tarafından belirlenmiş ilişkimizin, bir ütopya olarak dahi bu dünyada mantıksız ve belirsiz kalmak zorunda olduğu açık. Bu durum, düşünce ve duygularla empati kurarken, ya coşkun ya melankolik halde, kendi uzun süredir unutulmuş örneklerini okuyarak katkıda bulunmaya zorlayan bir tarzda kanıtlanıyor.

Bu esnada, Canetti'nin incelemeleri, hayvanlarla olan ilişkisinin bütününü sürekli, kesinlikle durağan olmayan, gerilimli bir dengeye ulaştıran iki ayrı kutupta toplanıyor: çaresiz şefkatin yakınlığı ve biçimlerden soğuk bir şekilde etkilenmenin mesafesi. İkisi de, kimi zaman kabaca yer değiştirip birbirini karşılıklı kontrol altında tutarak, bir yanda kısır spekülasyonlardan, diğer yanda aşırı duygusallıktan kurtarıyor.

Hayvanlarla ilişkimizde, çok hızlı bir biçimde sonuçsuz bir duygusal hissizliğe kapılabiliyoruz. Akıl yeteneğinden yoksun olduklarını öne sürdüğü hayvanlarda birer "şey" gören Kant'a mı, yoksa iyi ve kötü insanlar arasındaki kes-

kin ayrımların, hayvanlarla olan ilişkilerine göre belirlendiği daha eski masallara mı hak veriyoruz? Çok sayıda duyguları bastırma stratejisine rağmen, kendimizi hayvanlara karşı, belirsiz ve umarsızca suçlu hissediyor ve sonuçta onlara verdiğimiz ıstırapları üzülerek kabulleniyoruz. Fakat aynı şekilde bir uykuya dalıp, bir uyanan duygudaşlığımız sönmüyor; arada bir, meşum "akıl" evrimin kaybedenlerine zarar verdiği ölçüde alevlenip, kaderleri karşısında insanların çektiği azapların içimizde hiç uyandırmadığı kadar acı bir dehşete dönüşüyor. Aslında buna izin yok ve Canetti'nin de gösterdiği üzere, kendilerini hayvanlar âleminden özenle ayırmakla yükümlü yetişkinlere oranla çocuklar, bunu çok daha önyargısızca deneyimliyor ve dile getiriyorlar. Zihinsel özürlü de, başarısızlığa uğrayan öğretmen de, civciv ya da kanaryayla iç içe geçmelerine rağmen değil, "Atkaranlığı"nda olduğu gibi, tam da onlarla iç içe geçtikleri için bize dokunuyor. Kocasının resmini köpek gibi yalayan kadınsa daha da muğlak. Hepsi de, hayvana benzerlikleri sayesinde, anlamlı gölgelere sahip oluyorlar: akılsızlığın değil, esrarengiz derinliklerin ölçülemez boyutları!

Hemen yanında, soyutlama, resmi öldürme tesislerindeki soğukkanlı profesyonel çalışma, yılanlara öldüresiye eziyet ederek eğlenen çocukların bütünüyle hissizliği. Bu noktada, sınırsız acımadan çok, sonuçları kestirilemeyeceği için hayvani olanla aşırı özdeşleşmeyi reddeden içgüdüsel bir korku tehlikesinden söz edilebilir.

Anlık duygudaşlık ile şeyleştirme arasında olan üçüncü bir şey, yansıtmadır. Yazarın, ulvi bir zarafete sahip develerin ölüme mahkûm edilmesinden duyduğu üzüntü, alımlılığına rağmen ölmek zorunda olan güzelin eksiksiz vücut buluşuyla, etkisi uzun süre ortadan kalkmayan bir kedere yol açıyor. Bu, hayvanın anlaşılamayan doğasını ihmal eden, ama görüntüsüne itaat eden yorumlayıcı, simgeleştirici tasarruf yet-

kisinin aynısı, ki Blake'in kaplanını kötü kılan da bu. Doğanın kendine yapılan tüm yansıtmalara dair bir şey söylememesi gibi, hayvanlar da bu konuda sessiz kalıyorlar. Frankfurt Hayvanat Bahçesi yöneticisi Grzimek'in de neredeyse yarım yüzyıl önceki belgeseli *Serengeti Ölmemeli*'de söylediği gibi, en azından büyük, simge niteliği taşıyan hayvanlar, bizim için kültürel anıtlar kadar önemlidir. Bunun biraz daha göz alıcı bir versiyonunu, kısa süre önce Polonya'dan haftalık gazete *Polityka* sunmuştu: "Avrupa bizonu hep, Kopernik ya da Chopin gibi dünyada gurur duyabileceğimiz bir şey olmuştur." Kültürümüzün, zoraki aktörleri olarak, çoktan rüyalarımıza kadar giren bir kısmını oluşturuyorlar!

Bu, tabii ki dinde, özellikle de insan ile hayvan arasında kurulan ilişki için geçerli. Ancak Canetti, hayvan kanatlarına sahip meleklerden güvercin şekline girmiş Kutsal Ruh'a, kuzu İsa'dan tuhaf, ancak bir süredir yeniden son derece modern kabul edilen kıyametin garip türleri ve sentezlerine, oldukça hayvan düşmanı olduğu iddia edilen İncil'de sunulan bileşim ve dönüşüm biçimleriyle pek ilgilenmiyor. Canetti dikkatini, hayvanlar âlemine akıcı sınırlarıyla Avrupa dışı doğa dinlerinin köklerine yöneltiyor. Oralarda, dolaysız deneyimler ile simgesel eylemleriyle hayatta kalma mücadelesinde kullanılan aktarmalar, birbirleri ile çözülmez bağlantılara giriyor ("Bizon Dansı", "Keseli Ceylan Hissi").

Bunlar, hayvanlar âlemine yakınlığın, ritüel olarak kutlanan duyarlığın ve kavmin daha bilgisiz üyelerine oranla seçkinliğin, mitik dönüşüm oyunlarına olduğu gibi, insan ile hayvanın kışkırtıcı biçimde eşitlenmesine yol açabilecek birer dışavurumudur. Örneğin Canetti, Moğollar hakkında şöyle yazıyor: "Hayvanları olduğu gibi insanları da katlederler. Nasıl ata binmek ikinci doğalarıysa, öldürmek de üçüncü doğalarıdır. İnsan kıyımları, hayvan kıyımı olan sürek avlarının tıpatıp aynısıdır." Bunu bile arkaik, safça bir akrabalık duy-

gusunun, kendisini doğa gibi acımasızca dışa vuran paradoks belirtisi olarak görmek uçarı mı kaçar?

Bu bağlamda, çağdaşlarının (Werfel'in!) fizyonomisinin hayvanlara şaşılası benzerliğini teşhis etmenin çekiciliği, karikatürize edici bir yan hat olarak kalıyor. Canetti'nin gözünde, geçmişten geleceğe yansıtıldığında, bireyin içinde maskelenmiş korkunç hayvansılığın daha ciddiye alınması gerektiği ortaya çıkıyor. O "en genç hayvan", "hepimizin içindeki vahşi, özsuyu dolup taşan ve kızgın bir hayvan": kitle. Çin masalında, genç kız derisini attıktan sonra adamın kalbini parçalayan kana susamış kaplana benziyor.

İkinci bir yanıltma türüyse, kaplan postuna giren eşeğin yarattığı yanılsama. Canetti, bu hikâyeden "dissimülasyona dair küçük bir ders kitabı" çıkarıyor. Ayrıca burada hayvanla insan arasındaki ayrımın eksiksiz olduğunu söylüyor. Hayvan pasif bir kurbanken, yalnızca insan bilinçli dissimülasyon becerisine sahiptir. En küçük canlıların dahi savunma ya da saldırı amacıyla en kurnaz kamuflaj manevralarından faydalandıkları, günümüzde artık biliniyor. Hatta numara ve dalavereleri muhtemelen kısmen onlardan öğrendik. Ancak hayvanların ne kadar bilinçli olarak yanılttıkları hâlâ bir sır olmayı sürdürüyor ve belki de o kadar da önemli değil. İnsanların da körce devraldığı gelenekler yok mu?

Ancak belki de şikâyetçi olunan "insan ile hayvan arasındaki bu ayrımın tamamının" bambaşka bir yönü daha var. "Hayvanlar, diyorsun. Ne demek istiyorsun? Anlamadığın için sevdiğin, canlı olan her şeyi kastediyorsun." Bu, geç dönem notlarının şiarlarından, temel cümlelerinden biri ve derlemenin bilançosu!

Peki bu, tüm duyarlılık ve özdeşleşme heveslerinden uzaklaşan şiddetli bir uzun atlama mı?

Hayır, yalnızca her erotik ilişkinin önkoşulu. Kendilerini karılarının, kocalarının, onların emanet ettiği hayvanların sahibi hissedenlerin hepsi, kullandıkları nesnelerin içyüzünü tamamen gördüklerini sandıklarından, bunu hiçe sayıyor. Diken ve erotiğin olmazsa olmazı işlevi gören o büyüleyici ve yenilmez kapalılığa, kesinlikle yalnızca egzotik büyük hayvanlar sahip değil. İlk bakışta daha iddiasız olan ev sakinleri de, inatla gizemlerini koruyorlar. Ancak daha eski bir anlaşma yöntemi olan salt duyusal iletişim, bizden –neredeyse unuttuğumuz– bir dikkat ve yakınlık ile başka türlerden olma arasında baştan çıkarıcı bir biçimde parıldayan şeyi kabul etme iradesini gerektirir.

Günümüzde hayvanların şeyleştirilmesinin (bakım, ticaret, ekonomik açıdan yararlanma, hayvan deneyleri) yanı sıra geçerli olan, ama görünüşe göre daha az pratik yarar gözeten bir gereksinim ise, insan ile hayvan arasındaki sınırları hem bilimsel hem de duygusal olarak silme ihtiyacı. Ancak belki de bu, yalnızca güçlüklerden kaçınmak isteyen bir gereksinimdir. Hayvandan kendine özgü olanı, insanlardansa hayvanlarla birlikteliklerinde –bir baykuşun başını aniden çevirerek tam karşıdan gözlerimizin içine bakması, sonra derhal yeniden döndürmesi gibi– aklına birden gelip, ardından tekrar silinen, anlaşılmazın ortasındaki yakından tanıdık olanın mucizesini çalıyor.

Yalnızca hayvanların yabancılığında ısrar ve ondan alınan haz, bize onları biçimsel çeşitliliklerinin bolluğunda algılama olanağını verir ve böylece, "hayvanlarla düşünmek" saklı olanı bilince taşımayı tahrif edici bir kavramsallıktan kurtarmanın yegâne güvencesiymişçesine, onları birer siluet, dış görünüşlerini bizdeki optik ve ruhsal suretleri ve iç-görünüş, yani bize kendi iç yaşantımızdan görünür kıldıkları şeyler olarak algılama şansına sahip oluruz.

"Hayvanlar hakkında söylediğim tüm sözlerde, kendimi dolandırıcı gibi hissediyorum. Çünkü onlarla birlikte çok az şey *deneyimledim.*" Fakat Canetti yaşamının sonunda, "Eğer hayatımda tanrısal bir şey olduysa, o da hayvanlara olan bu ürkek sevgimdi," diyor. Yazarın, genel insani, duygudaş düşünüş tarzına bakarsak, kendini kurtardığı biçimin görünümünü salt estetik olarak nitelemek yetersiz olacaktır. Bu bakış açısı, görünüşün azami somutluk ve aynı zamanda tin, yani ifade olduğu sanatçının bakış açısıdır. İngiliz şair Gerard Manley Hopkins'in *inscape* (iç-görünüş) ve *instress* (iç-baskı) sözcükleriyle kavramaya çalıştığı, sanatçılar ile çocukların muhtemelen en çok yaklaştığı şeydir. Canetti asla bu itiraflardaki kadar ısrarcı değildir. Bu noktada ne kadar kimi zaman tahminlere yönelse, hatta derin düşüncelere dalsa da; bu, tavşan ve filin hakları ve yararları üzerine güncel lehte ve aleyhte tartışmalarına karşı cüretkâr görüşünün üretkenliğini değiştirmez, çünkü hiç düşünülmeyen ya da nadiren hesaba katılan ve kuşkusuz sadece yeni bir hayvan taşımacılığı yasası ve "beraber yaşanılan canlı" tartışmasına çevrilemeyecek bir anlayış sunar. Bu anlayışın ışığında, doğa ile kültür karıştırılmaz, ama ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlıdır.

Notların sonlarına doğru Canetti'nin öfkesi, artan bir umutsuzlukla insanın kibrine odaklanır. Ağaçların konumu, gayri-insani canlıların ölüm kalımı üzerinde insanların sınırsız iktidarlarını acıyla izler. Hayvanın, kendini evcilleştirene ve yok edene karşı ayağa kalktığı, koşulları tersine çevirecek bir isyana dair, kendisinin de bildiği gibi, güçsüz bir umuda sığınır. İnsanlara olan ilgisini, hayvanlar lehine kaybetmiştir. Yaygın olarak onların belirleyici eksikliği kabul edilen ve her türden keyfi davranış, hatta hayvanların acı çekme yetilerinin yeterince tanınmaması için bugün dahi kullanışlı bir argüman sunan insan dilini kullanmayışları, Canetti'ye giderek, –bilimin ve endüstrinin doğal olarak kaba kârlılık ya da en

azından son tahlilde maddi olarak da fayda sağlayan şeyler olarak gördükleri– eski sırların, yok olmamaları için çoktan vadesi gelmiş ayaklanmayı başlatmaya değecek gizemlerin sadık koruyucuları olarak hayvanların en değerli niteliği gibi görünür.

Hayvanların ayaklanması! 1917 yılında Galli yazar Arthur Machen, *The Terror* ("Terör") adlı romanında, güvelerden ineklere doğanın ağır silahlarla donatmamış olduğu kanatlıların ve dört ayaklıların, insanlara karşı geçici olarak başarılı olan bir karşı saldırıya cesaret ettiği bu tür bir sınıf mücadelesi kurgusu sunar. Romanın meydan okuyan finalinde, "bir kez başkaldırdılar, tekrar başkaldırabilirler," yazar. Her okurun içindeki çocukluk kırıntıları, ona hayranlıkla hak verecektir, ancak okurun geri kalanı daha iyi bilir. Böcekler belki bizden sonra da yaşayacak, büyük hayvanlarsa bunu başaramayacaklar.

"Dünyanın gelişimi, daha fazla hayvanı hayatta tutmamıza bağlı. Fakat en önemli hayvanlar, pratik sebeplerden ihtiyaç duyulmayanlardır. Soyu tükenen her hayvan türü, bizim yaşama olasılığımızı biraz daha düşürüyor. Sadece onların görünüş ve sesleri sayesinde insan kalabiliriz." Bu ifadeden derlemenin son hüzünle tehdit eden cümlesine, Canetti'nin şikâyetinin, sadece hayvanlara yönelik sonradan benimsenmiş yeni zulümlerle değil, aksine hayvanların insanlar için ne olduğu ve kayıplarının ne anlama geleceği ile ilgili olduğu açıkça görünüyor.

Böyle bir şey, hayvansız bir çocukluktan da beteri, yani çocukluğunu ve çocuksuluğunu geri dönmemek üzere yitirecek bir topluma dönüşecek şekilde hissizleşmek olurdu.

Brigitte Kronauer

Ne zaman bir hayvana dikkatlice baksanız, içinde bir insan olduğu ve sizinle dalga geçtiği hissine kapılırsınız.

Çin'de

İnsan kanına susamış hunhar bir kaplan, bir genç kızın derisine ve giysilerine bürünüp insan kılığına girmiş. Ağlar halde bir yolun kenarına geçmiş. Öyle güzelmiş ki, yoldan geçen bir âlim yanına yanaşmış. Kızın kurnazca yalan söylediği âlim, ona acıdığından karılarından biri olarak evine almış. Adam çok cesurmuş ve en çok genç kızın yanında yatmayı seviyormuş. Kaplan bir gece genç kız derisini atmış ve adamın göğsünü parçalayıp açarak kalbini yedikten sonra camdan atlayıp ortadan kaybolmuş. Parlayan deriyi ise yerde bırakmış.

Merhamet Nesneleri

Öbür dünyadaki selametlerinden kaygılı olan zengin Çinliler; timsah, domuz, kaplumbağa ve başka hayvanların Budist tapınaklarında bakılmaları için büyük meblağlar bağışlamayı âdet edinmişler. Bu tapınaklara hayvanlar için özel göller ya da ağıllar inşa edilirmiş. Keşişlerin, hayvanlara bakmak ve beslemek dışında yapacak bir işleri yokmuş ve göz kulak oldukları timsahlardan birinin başına bir şey gelirse vay hallerineymiş. En şişman domuzu huzurlu, doğal bir ölüm ve yardımsever bağışçıyı bu iyi davranışı sebebiyle bir ödül beklermiş. Keşişlere de hepsinin geçinip gidebileceği kadar para arta kalırmış. İnsan Japonya'da kutsal bir mekânı ziyaret etse, dip dibe küçük kafeslerin içindeki tutsak kuşlarla yolun kenarına oturmuş çocuklar görürmüş. Bunun için özel olarak yetiştirilmiş hayvanlar, kuşlarla birlikte kanat çırpıp yüksek

sesle feryat edermiş. Yolu buraya düşen Budist hacılar kendi saadetleri uğruna hayvanlara merhamet edermiş. Ufak bir bedel karşılığında, çocuklar kafes kapısını açıp kuşları serbest bırakırmış. Hayvanların özgürlüğünün satın alınması orada yaygın bir âdetmiş. Evcil kuşların sahipleri tarafından yeniden kafese sokulmaları, yollarına devam eden hacıların neden umrunda olsunmuş ki? Tutsaklık hayatı sırasında aynı kuş on, yüz, bin defa hacıların merhametinin nesnesi olarak hizmet edermiş. Yontulmamış ve mankafa olan birkaçı hariç, hacılar sırtlarını döndükleri anda kuşların başına ne geleceğini bilirmiş. Ama hayvanların gerçek kaderi umurlarında olmazmış.

En Genç Hayvan

Yaşam kavgası adını verdiğimiz şeyi, açlık ve sevgi için olduğu kadar, içimizdeki kitleyi öldürmek uğruna da veriyoruz. O kitle, şartlara bağlı olarak o kadar güçlenebiliyor ki, bireyi özgeci ve hatta kendi çıkarına aykırı davranışlara zorlayabiliyor. "İnsanlık", kavramsal olarak icat edilip sulandırılmadan çok önce de, kitle olarak zaten vardı. Hepimizin içinde çok derinde bir yerlerde, annelerin bile çok daha derininde, kana susamış, vahşi, özsuyu dolup taşan ve kızgın bir hayvan olarak fokur fokur kaynıyordu. Ve o, yaşına rağmen en genç hayvan, dünyanın esas mahluku, hedefi ve geleceğidir. Hakkında hiçbir şey bilmiyoruz; hâlâ sözde bireyler olarak yaşamaktayız. Kitle, bazen gürleyen bir fırtına, içindeki her bir damla yaşayan ve aynı şeyi isteyen, çağlamakta olan yegâne okyanus olarak üstümüze geliyor. Ama kısa sürede dağılıyor; sonra biz yine biz oluyoruz, acınası ve yalnız

zavallılar. Bir zaman ne kadar çok ve ne kadar büyük ve ne kadar bir olduğumuzu aklımızda tutamıyoruz. "Hastalık," diyor aklı çarpılmış birisi; "insanın içindeki canavar" tevazu koyununu orada susturuyor ve onun tahminlerinin gerçeğe ne kadar yaklaştığını kestiremiyor. O sırada içimizdeki kitle yeni bir saldırıya hazırlanıyor. İlk seferde dağılmayacak, belki önce tek bir ülkede ve sonra buradan başlayarak artık ben, sen, o kalmadığı ve artık yalnızca o, yani kitle olduğu için kimse kendisinden şüphe duymayıncaya kadar çevresindekileri yiyip yutacak.

Notlar
1942-1946

En büyük dileğim, bir farenin bir kediyi canlı canlı yediğini görmek. Ama önce onunla uzun uzun oynamalı.

1942

Yılanı, Tanrı'nın kendisi Adem ile Havva'nın üzerine saldı ve her şey yılanın ona ihanet etmemesine bağlıydı. Bu zehirli hayvan, bugüne dek Tanrı'ya sadık kaldı.

1942

Ne zaman bir hayvana dikkatlice baksanız, içinde bir insan olduğu ve sizinle dalga geçtiği hissine kapılırsınız.

1942

Drama hakkında. – Yavaş yavaş dramada müzikten gelen bir şeyler uygulamak istediğimin farkına varıyorum. Figürlerin konstelasyonunu konular gibi ele aldım. Karakterlerin (sanki gerçek, canlı insanlarmış gibi) "gelişimi" karşısındaki temel itirazım, müzikte de çalgıların verili olmasını hatırlatıyor. Bir kez şu ya da bu çalgıyı seçtiğiniz zaman ondan vazgeçemez, bir eser çalınırken onu başka bir çalgı haline getiremezsiniz. İşte müziğin güzel sertliğine dair şeyler, çalgıların bu netliğine dayanıyor.

Dramatik figürün bir hayvana atfedilmesi, bu anlayışa pekâlâ uygun. Her çalgı, bir hayvandır ya da en azından, sadece kendi tarzında çalınabilen, kendine özgü ve diğerle-

rinden yeterince ayrık bir mahluktur. Dramada tanrısal olan ve diğer tüm sanatlardan daha yüce olan şey; yeni hayvanlar, yani yeni çalgılar, yeni canlılar ve tematik kaderlerine göre her defasında yeniden farklılaşan bir biçim yaratma olanağına sahip olmanızdır. Yani yeni "hayvanlar" olduğu sürece sonsuz dram türü vardır. İster tükendiğinden olsun, ister hızlı insan onu geride bıraktığından olsun, yaradılış böylece kelime anlamıyla dramaya aktarılmış olur.

Aslında operanın, dramayı ne kadar karıştırdığını açıklamamız gerekirdi. Müzikli drama, icat edilmiş şeyler arasında gelmiş geçmiş en ne idüğü belirsiz ve saçma *kitsch*'tir. Drama, tamamen kendine özgü bir müzik türüdür ve ek olarak müziğe yalnızca nadiren ve onda da çok az tahammülü vardır. Çalgılar ile işlenen figürler asla birbiriyle bağdaştırılamaz, yoksa figürler alegorikleşerek dramatik açıdan tamamen anlamsızlaşır; orada oynayanlar artık yalnızca fabl hayvanlarıdır. Müzik her şeye dönüşürken, drama artık önemli olmaktan çıkmıştır.

1942

Maymunların insanlara diğer hayvanlardan daha yakın olduğu daha bugünden yanlış. Uzun süre boyunca onlardan çok farklı olmak istemedik; o zamanlar bizimle yakın akrabalardı; ama sayısız dönüşüm geçirerek onlardan o kadar uzaklaştık ki, artık maymunlara ait olduğu kadar, kuşlara da ait bazı özellikler taşıyoruz.

Nasıl insanlaştığımızı anlamak için en önemli şey, kuşkusuz, maymunların taklit yeteneklerini incelemek olurdu. Bu noktada deneyler, bambaşka bir anlam kazanırdı. Maymunları, daha önceden tanıyor olamayacakları hayvanlarla uzun süre bir arada tutup, söz konusu hayvanların davranışlarını etkilemelerine ne kadar açık olduklarını ayrıntılı olarak saptamamız gerekirdi. Çevrelerindeki hayvanları sırayla değiştirmemiz,

kimi zaman onları bu tür güçlü etkilerin ardından tamamen kendi başlarına bırakmamız gerekirdi. Bu tür birçok deney aracılığıyla, içi boş taklit kavramının biraz içi dolabilir ve belki meselenin hiçbir zaman sadece "uyum" değil, hep dönüşüm olmuş olduğunu ve "uyumun" sadece yarı yarıya başarılmış, tuhaf dönüşümlerin sonucu olduğunu fark ederdik.

Bu hadiseler, insanlarda, en iyi şekilde, mitlerde ve dramada incelenebilir. Her zaman içinde oldukları rüya, çok daha az kesinlik sunuyor ve aşırı keyfi yorumlara izin veriyor. Mit, yalnızca daha güzel değil; aynı zamanda, sabit kaldığı için böylesi bir araştırma yapmaya da daha elverişlidir. Mitin akışkanlığı kendi içindedir, insanın ellerinden akıp gitmez. Oynandığı yerde hep aynı şekilde tekrarlanır. İnsanların şimdiye dek meydana getirmeyi başardığı en dayanıklı şeydir; hiçbir alet bin yıllar boyunca kimi mitler kadar aynı kalmamıştır. Kutsallıkları onları korur, sahnelenmeleri ölümsüzleştirir. Ve her kim, insanların içini bir mitle doldurabildiyse, en cesur mucitten fazlasını başarmış demektir.

1942

Hayvanlar, onlara isim verdiğimizi fark etmiyor. Ya da fark ediyorlar da, bizden korktukları için öyle geliyor.

1942

Köpeklerin kendi aralarındaki korkunç yaşamları: En küçükleri en büyüklerine yanaşabilir ve belki yavruları olabilir. Köpekler, bizden çok daha fazla, ancak yine de kendi benzerleri olan ve aynı dili konuşan canavarlar ve cüceler arasında yaşıyorlar. Karşılarına çıkabilecek şeyleri bir düşünün! Hangi zıtlıklar birbirleriyle çiftleşmeye kalkmıyor ki! Nasıl da korkuyor, nasıl da en büyük şer onları kendine çekiyor! Ve tanrıları hep yakınlarda, hep bir ıslık ve simgesel yüklerin katı dünyasına geri çekiliş... Şeytanları, cüceleri, ruhları, melekleri

ve tanrılarıyla, tasavvur ettiğimiz dini varlığın tamamı, çoğu zaman sanki köpeklerin gerçek varoluşundan ödünç alınmış gibi görünüyor. İsterse türlü türlü inanışlarımızı onlarda canlandırmış olalım, isterse ancak köpek bakmaya başladığımızdan bu yana insan olalım; her koşulda, aslında ne yaptığımızı onlarda görebiliriz. Ve çoğu köpek sahibinin, bu can sıkıcı bilgi için onlara, sürekli adını andıkları tanrılara olduğundan daha müteşekkir olduğunu varsayabiliriz.

1942

Bir kaplanın ne olduğunu gerçekten ancak Blake'in şiirinden beri biliyorum.

1942

Tarihte hayvanlardan çok az söz ediliyor.

1943

Hayvanlar olmadan dünyanın ne kadar tehlikeli olacağını tasavvur etmek mümkün değil.

1943

İnsan, her insanı hayvanlarına ayırmak ve ardından ayrıntılı ve yatıştırıcı bir biçimde onlarla hesaplaşmak istiyor.

1943

Peki hayvanların ilk günahı nedir? Neden ölüm gibi bir acıyı çekerler?

1943

Hayvanların bu kadar ucuz olması iyi değil.

1943

Bilgileri arttıkça, hayvanlar insanlara daha çok yaklaşacak. Tekrar eski mitlerdeki kadar insanlara yakın olurlarsa, artık hayvan diye bir şey kalmayacak.

1943

Ah hayvanlar, sevilen, zalim, ölen hayvanlar; çırpınan, yutulan, sindirilen ve sahiplenilen, avlanan ve kanlı, çürümüş; kaçmış, birleşmiş, yalnız, görülmüş, kovalanmış, parçalanmış; yaratılmamış, tanrıdan çalınmış, terkedilmiş çocuklar gibi aldatıcı bir yaşama terk edilmiş hayvanlar!

1943

Eksik olan hayvanlar: insanların yükselişinin, gelişmesini engellediği türler.

1943

Okumanın çok anlamlılığı: Harfler karıncalar gibi ve kendilerine ait gizli devletleri var.

1944

İpek böceği, Çin yazısının, kendisinden bile daha derin bir ifadesi.

1945

Son hayvanlar, insanlardan aman diliyor. Aynı anda insanlar infilak ediyor. Hayvanlar hayatta kalıyor. – Hayvanların bizden uzun hayatta kalmayı başarması düşüncesi, başkasının zararına sevinmeye yol açıyor.

1945

Faydalı olan şey, eğer bu kadar güvenilir bir şekilde faydalı olmasaydı, tehlikeli olmazdı. Çok sık askıya alınmak zorunda kalırdı. Yaşayan bir şey gibi, kestirilemez kalmak zorunda olurdu. Daha sık ve daha şiddetli bir şekilde bize tavır almak zorunda kalırdı. Hâlâ ölmek zorunda olmalarına rağmen insanlar faydalı olanda kendilerini tanrı ilan ettiler. Faydalı olan üstündeki iktidarları, bu gülünç zayıflıklarını görmemelerini sağlıyor. Böylece tahayyüllerinde gittikçe güçsüzleşiyorlar. Faydalı olan artıyor, fakat insanlar sinek gibi ölüyor. Faydalı olan daha nadiren faydalı olsaydı, ne zaman kesin faydalı olacağını ve ne zaman olmayacağını tam olarak hesaplamak mümkün olmazdı. Ani değişiklikleri, keyfiyeti ve hevesleri olsaydı, kimse kölesi olmazdı. İnsan daha fazla düşünür, daha fazla şey karşısında hazırlıklı ve metin olurdu. Ölümden ölüme olan çizgiler silikleşmemiş olur, biz de ona *körü körüne* kapılmamış olurduk. Bizimle, hayvanlara yaptığı gibi, güvenliğimizin ortasında alay edemezdi. Faydalı olan ve ona olan inancımız bizi böyle hayvan bıraktı; sayıları gittikçe çoğalıyor ve biz yalnızca çok daha çaresiz kalmış durumdayız.

1946

Hayvanlar arasındaki nasıl da şaşılası bir hiyerarşi bu böyle! İnsan sanki onların özelliklerini çalmış gibi hissediyor.

1946

Hayvanların, kendimizde neleri övülesi bulacağını düşünmek.

1946

Ritim

İnsan her zaman diğer insanların ayak seslerini kendininkinden çok dinlemiş, kendininkine değil onların ayak seslerine daha çok dikkat etmiştir. Hayvanların da kendilerine özgü yürüyüşleri vardır. Onların ritimleri, insanlarınkinden daha zengin ve daha belirgin olagelmiştir. Toynaklı hayvanlar, trompetçi alayları gibi, sürü halinde kaçıp giderler. Çevresini saran, onu tehdit eden ve avladığı hayvanların bilgisi, insanın sahip olduğu en eski bilgidir. İnsan, onları hareketlerinin ritminden tanımayı öğrenmiştir. Okumayı öğrendiği ilk yazı, *izlerinkisidir*. Bu yazı, hep var olmuş bir çeşit ritmik notasyondur; yumuşak zeminde kendiliğinden iz bırakır ve okuyan insan bu izle, oluşurken çıkardığı ses arasında bağ kurar.

Bu ayak izlerinin çoğu, büyük miktarlarda ve birbirleriyle yan yana zuhur eder. Başlangıçta küçük sürüler halinde yaşayan insanlar, yalnızca bu tür izleri sakince incelerken bile, kendi düşük sayıları ile kimi sürülerin devasalıkları arasındaki tezatlığın farkına varabiliyordu. İnsanlar açtı ve daima av peşindeydi; ne kadar çok hayvan avlanırsa, onlar için o kadar iyiydi. Fakat kendileri de *daha fazla* olmak istiyorlardı. İnsanın çoğalma arzusu hep güçlü olmuştu. Sadece kifayetsiz bir ifadeyle üreme dürtüsü olarak adlandırılan şeyi anlamamalıyız bundan, kesinlikle. İnsanlar, şimdi, tam da bu yerde ve bu anda daha fazla olmak istiyordu. Avladıkları bir sürünün büyüklüğü ve artmasını arzuladıkları sayıları, duygularında özel bir biçimde birbirine geçiyordu. Bu duyguyu, *ritmik* ya da seğiren *kitle* adını verdiğim belirli bir toplu taşkınlık halinde ifade ediyorlardı.

Sonsuz Bir Çizgide

Kavimler ve bütünüyle halklar kendilerini ortak bir ataya dayandırır ve bu ataya verilen sözlerden, kendi soyundan gelenlerin ne kadar mükemmel, ama daha da önemlisi, *ne kadar çok*, gökyüzündeki yıldızlar ve denizdeki kum kadar çok olmasını diledikleri anlaşılır. Çinlilerin klasik şarkı kitabı *Schi-King*'de soyun gelecek nesillerinin bir çekirge sürüsüne benzetildiği bir şiir vardır:

Çekirgelerin titremeleri diyor ki: Sıklaştır, sıklaştır!
Ah, oğulların ve torunların
Sayısız bir ordu olsun!

Çekirgelerin titremesi diyor ki: Bağla, bağla!
Ah, oğulların ve torunların
Sonsuz bir çizgide birbirini izlesin!

Çekirgelerin titremeleri diyor ki: Birleştir, birleştir!
Ah, oğulların ve torunların
Daima bir olsun!

Büyük sayı, soyun devamlılığının bozulmaması –yani zamanı aşan bir yoğunluk– ve birlik, gelecek nesiller için burada dile getirilen üç dilektir. Hayvanlar burada zararlı haşerat oldukları için değil, çoğalma güçleri nedeniyle örnek olarak görüldükleri için, gelecek nesil kitlesinin simgesi olarak çekirge sürüsü özellikle etkileyicidir.

Tavşanlar Arasında Kan Gövdeyi Götürdü

Fransız Devrimi'nin Bastille baskınıyla başladığı düşünülür. Oysa devrim daha önceden, tavşanlar arasında kanın gövdeyi götürmesiyle başlamıştır. 1789 Mayısı'nda Genel Meclis Versailles'da toplanmış, aralarında soyluların avlanma haklarının da bulunduğu feodal hakların kaldırılması müzakere edilmişti. 10 Haziran'da, yani Bastille baskınından bir ay *önce,* mebus olarak toplantılara katılmış olan Camille Desmoulins, babasına yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Bretonlar, şikâyet defterlerindeki maddelerden birkaçını geçici olarak yürürlüğe koyuyor. Güvercinler ile av hayvanlarını öldürüyorlar. Bu çevrede elli genç, eşi benzeri görülmemiş bir tavşan kıyımı gerçekleştiriyor. St. Germain Ovası'nda, korucuların gözleri önünde dört-beş bin hayvan öldürdükleri söyleniyor." Koyunlar, kurtların karşısına çıkmaya cesaret edeceklerine, tavşanlara yöneliyorlar. Yukarıdakilere yönelmeden önce, insan her şeyin acısını en alttakilerden, av hayvanlarından çıkarıyor.

Notlar
1949

Yunus, peygamberlere özgü iki önemli özellik gösterir: onu bir balinanın midesine kadar sürükleyecek olan görev korkusu ve kehanetinin gerçekleşmemesine hiddet. Bu son özellik, peygamberlerin en itici ve tehlikeli olan niteliğidir. Bir kez öngördükten sonra, en kötü şeyin bile olmasını arzulamak zorundadırlar. Hep haklı çıkma zorunlulukları, onları acımasızlaştırır. Tanrının tehditlerini, kendisinden bile daha çok ciddiye alırlar. Peygamber olmak zordur: Ancak kehanetleri gerçekleştiğinde ciddiye alınırlar; bu nedenle o andan feragat edemezler. Zaferini elinden alan tanrı onu yanıltmış olur; ve en korkunç şeylerden bahseden peygamber her şeyi kabul edebilir, ama gülünç olmayı edemez. Çevresindeki insanların, tehdit ettiği kötülüğün kendi usulünde peygamberde vücut bulduğu ve onun kötülüğe sebebiyet verenler arasında olduğu duygusu tamamen asılsız değildir. Eğer onu başka bir kehanete *zorlayabilirlerse*, bazı şeyler farklı gelişebilir; hep onu bu zorlamaya tabi tutmaya çalışırlar.

Yunus'un kitabının bir diğer dikkat çekici, ama alışılmamış özelliği, hayvanların dahil edilmesidir: Hayvanların da insanlarla birlikte, onlar gibi oruç tutarak ve çuvallara bürünerek, tövbe etmeleri gerekiyormuş. Ve tanrı yalnızca sayıları 120 binden fazla olan Ninova'daki insanlara değil, çok sayıda hayvana da merhamet ediyormuş.

1949

Kelimeler olmadan yaşadıkları için mi hayvanlar daha az korkuyor?

1949

Hayvanların, sabırlı hayvanların, ineklerin, koyunların, elimize verilmiş ve elimizden kurtulamayacak bütün hayvanların bize asla başkaldırmayacak olması beni incitiyor.

İsyanın, bir mezbahada nasıl patlak verdiğini ve oradan nasıl bir şehrin tamamına yayıldığını; erkeklerin, kadınların, çocukların ve yaşlıların nasıl acımasızca ölümüne çiğnendiğini; hayvanların nasıl sokakları ve taşıtları ele geçirdiğini, kapıları kırıp nasıl öfkeyle binaların en üst katlarına kadar koştuklarını, nasıl metro vagonlarının binlerce gözü dönmüş öküzlerin ayakları altında ezildiğini ve koyunların birden sivri dişlerle bizi parçaladıklarını kafamda kuruyorum.

Boğa güreşçisi denen kahramanları ve kana susamış arenanın tamamını perişan halde kaçmaya zorlayacak tek bir boğa da içimin ferahlaması için yeterdi. Ama daha değersiz, uysal kurbanların, koyunların, ineklerin taarruzunu tercih ederim. Bunun asla olamayacağını, onların, tam da onların önünde asla titremeyeceğimizi kabullenmek istemiyorum.

1949

Kanguru Atalar

Avustralyalıların kökeniyle ilgili efsanelerinde geçen *atalar* dikkate değer varlıklardır; kısmen hayvan, kısmen insan, daha doğrusu ikisi birden olan çifte-yaratıklardır. Törenler onlar tarafından başlatılmıştır ve onlar emrettiği için hâlâ düzenlenir. Bu törenlerin her birinin insanı belirli bir hayvan ya da bitki türüyle ilintilendirmesi dikkat çekicidir. Bu şekilde, kanguru ata, aynı zamanda hem kanguru hem insan; emu* ataysa hem insan hem emudur. *Bir* atada asla iki farklı hayvan temsil edilmez. İnsan, atanın bir yarısı olarak hep mevcuttur, diğer yarısıysa belirli bir hayvandır. Ancak ikisinin de özellikleri bize son derece saf ve şaşırtıcı gelecek biçimde birbirlerine karışmış olduğundan, ikisinin birden *bir* şahısta mevcut olduğu ne kadar vurgulansa azdır.

Bu ataların, dönüşümlerin sonuçlarından başka bir şeyi temsil etmedikleri açıktır. Kendini bir kanguru gibi hissetmeyi ya da öyle görünmeyi tekrar tekrar başaran insan, kanguru-totem haline gelmiştir. Sık sık denenmiş ve uygulanmış olan bu belirli dönüşüm, bir kazanım niteliğine sahip olmuş ve dramatik olarak canlandırılabilecek mitler aracılığıyla kuşaktan kuşağa devredilmiştir.

* Emu: Avustralya'da endemik olan bir çeşit devekuşu. (ç.n.)

Bizon Dansı

Kuzey Amerika'daki bir Kızılderili kabilesi olan *Mandanların* ünlü bizon dansı hakkındaki anlatı, geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısından kalmadır:

"Bizonlar, ara sıra dev gruplar halinde bir araya gelir, ülkeyi doğudan batıya ya da kuzeyden güneye, canları nereye isterse oraya giderek baştan başa geçerler. Mandanların ise bir anda yiyecek hiçbir şeyi kalmaz. Küçük bir kabiledirler ve canlarında gözü olan güçlü düşmanları nedeniyle yurtlarından fazla uzaklaşmayı göze alamazlar. Bu şekilde, bir kıtlığın kıyısına gelebilirler. Böyle bir kriz ânında, herkes bu durum için hazır bulundurması gereken maskesini çadırından çıkarır; boynuzları da olan bizon kafası kürklerini. Ve "bizonların gelmesi için", bizon dansı başlar. Bu dansın, sürünün yönünü değiştirip Mandanların köyüne yöneltmesi beklenir.

Dans, köyün meydanındaki halka açık meydanda gerçekleşir. Her biri kafasına boynuzlu bir bizon derisi geçirmiş ve elinde, bizon avında kullanmayı tercih ettiği yay ya da mızrağı tutan on-on beş kadar Mandan katılır.

Dans her zaman istenen sonuca ulaşır; gece gündüz sürer, "bizonlar gelene" kadar bitmez. Davullar çalınır, çıngıraklar sallanır, şarkılar söylenir, ardı arkası kesilmeyen çığlıklar atılır. Kenarda seyirciler, kafalarında maskeler ve ellerinde silahlarla, yorulup çemberi terk edenlerin yerine geçmeye hazır halde bekler.

Bu toplu heyecan dönemi boyunca gözcüler, köyün çevresindeki tepelerde durur ve bizonların yaklaştığını fark ettiklerinde, daha önceden kararlaştırılan, köyde derhal görülecek ve

kabilenin tamamı tarafından anlaşılacak olan o iç rahatlatıcı işareti verirler. Bu tür dansların, bizonların ortaya çıktığı mutlu âna dek iki ya da üç hafta sürdüğü olur. Asla başarısız olmazlar ve bizonların gelmesi bu dansa bağlanır.

Çoğunlukla, başa takılan maskeden sarkan hayvanın uzunluğunun tamamına denk bir kürk şerit, dansçının sırtından aşağıya uzanarak yere sürünür. Bitkin düşen, bu durumu belli etmek için, tamamen öne doğru eğilip vücudunu yere yaklaştırır; ardından bir diğeri yayını doğrultup küt bir okla onu vurup bizon gibi yere devirir. Çevredekiler, onu topuklarından tutup çekerek çemberden dışarı çıkarır ve bıçaklarını çekip üstüne atılırlar. Derisini yüzme ve kesip açma hareketlerini yaptıktan sonra, gitmesine izin verirler ve derhal çemberdeki yerine yüzünde maskeyle dans ederek bir başkası geçer. Böylece dans, arzulanan sonuç elde edilip "bizonlar gelene" dek, günler ve gecelerce sürdürülebilir.

Dansçılar aynı anda hem bizonları hem de avcıları temsil eder. Kostümleriyle bizondurlar; ancak ok, yay ve mızrakları onları avcı olarak karakterize eder. Dans ettiği sürece, her dansçı bizon olarak görülür ve öyle davranır. Yorulduğundaysa bitkin bir bizona dönüşür. Öldürülmeden sürüyü terk etmesine izin yoktur. Yorgunluktan değil, okla vurulduğu için devrilir. Can çekişirken dahi bizon olarak kalır. Avcılar tarafından taşınıp götürülür ve parçalanır. Başlangıçta "sürü"nün bir parçasıyken, artık av olarak son bulmuştur.

Notlar
1950-1955

Dünyaya tarihsel olarak bakma alışkanlığından kurtulabilmek için çok şey verirdim. Bu, yıllara bölme ve hayvanlar ile bitkilerin daha zimmetimize geçirmediğimiz yaşamlarına doğru geriye dönük uzatılması çok fena. İnsanların zalim iktidarının doruğu, yılların sayılması; dünyanın bizim için yaratılmış olduğu ise tüm efsanelerin en üzücüsüdür.

1950

Rüyalar hayvanlara, tanınmayan hayvanlara benzer; uzuvlarını tamamıyla göremezsiniz. Rüya yorumları, rüyaların asla içinde olmadığı bir kafestir.

1951

Dil, tamamıyla, hor görülen canlılarla dolu ve dile bu canlılar hayat veriyor. Kurbağalardan ve haşerattan, yılanlardan, solucanlardan ve domuzlardan söz ediyoruz. Peki ya, birden bütün hor görme sözcüklerini ve nesnelerini yitirseydik ne olurdu acaba?

1954

İngiltere'de övgü sözcükleri insanın yüzüne söylenmiyor; onun yerine insanlar köpek besliyor. Onlarla yapılan her şey için övgüye izin var.

1954

"Develer, yabancı birine satıldıklarında fiyattan iğrendikleri için hastalanır."

1955

Köpeklerin, içi kurumuş insanları rahatlatan, sırnaşık bir ruh halleri var.

1955

En güzel insan heykeli, onu üstünden atmış bir at olurdu.

1955

Sırtlanın Kahkahası

Kahkaha, o esnada ağzımızı genişçe açıp dişlerimizi ortaya çıkardığımız için bayağı bulunmuştur. Gülmenin kökeninde, kuşkusuz, bir yiyeceğin ya da avlanan bir hayvanın güvenli olduğunun düşünülmesinden duyulan sevinç vardır. Düşen bir insan, peşine düştüğümüz ve kendimiz devirdiğimiz bir hayvanı akla getirir. Her devrilmenin gülmeye sebep olmasının nedeni, yıkılanın çaresizliğini, istersek ona avlanan bir hayvan muamelesi yapabileceğimizi anımsatmasıdır. Tasvir edilen olaylar dizisini devam ettirip onu gerçekten yeseydik, *gülmezdik*. Onu yemek *yerine* ona güleriz. Gülmeye sebep olan, yiyeceğimizi elimizden kaçırmış olmak, daha önce Hobbes'un da söylediği gibi birden duyulan üstünlük hissidir. Fakat o, bu duygunun yalnızca söz konusu üstünlüğün devamı gelmediğinde yükselerek kahkahaya ulaştığını eklememişti. Hobbes'un gülme anlayışı, gerçekle yarı yarıya örtüşüyor; aslında "hayvani" kökenine, belki de hayvanlar gülmediğinden, ulaşamıyor. Fakat hayvanlar, gerçekten arzulamaları durumunda, kendilerini ulaşabilecekleri hiçbir yiyecekten mahrum etmez. Sadece insan, nihayetine eren yeme sürecinin yerine simgesel bir eylemi ikâme etmeyi öğrenmiştir. Öyle geliyor ki, diyaframdan kaynaklanan ve gülmeye özgü olan hareketler, vücudun bazı mideye indirme hareketlerinin yerine geçebilirler.

İnsan kahkahasına gerçekten benzeyen bir ses çıkaran yegâne hayvan sırtlandır. Bu ses, tutsak bir sırtlanın önüne yiyecek bir şey koyup, ardından hayvan kapacak vakti bulamadan birden çekip alarak yapay bir şekilde meydana getiri-

lebilir. Sırtlanlar özgürken besinlerinin leşlerden oluştuğunu hatırlamakta fayda var. Böylece diğerlerinin, ne kadar sık yemeyi arzuladığı birçok şeyi gözlerinin önünde kapıp kaçtığını tasavvur edebiliriz.

Emir, At, Ok

Moğolların tarihindeki en dikkat çekici şeylerden biri, emir, at ve ok arasında baştan beri var olan yakın ilişkidir. Moğolların iktidarının ani ve hızlı yükselişinin nedenlerinden biri bu bağlantıda yatar. Bu ilişkiyi incelemek şart ve bu noktada kısaca üzerinden geçmeye çalışalım.

Emir, bilindiği üzere, biyolojik olarak, kaçma emrinden kaynaklanır. Kendine benzeyen bütün toynaklı hayvanlar gibi at da, tüm tarihi boyunca kaçışmaya meyilli olmuştur. Bunun, atın asıl amacı olduğu söylenebilir. Atlar sürüler halinde yaşardı ve bu sürüler *birlikte kaçmaya* alışkındı. Kaçma emri onlara, canlarına kıymaya hazır yırtıcı hayvanlarca verilirdi. Kitlesel kaçış, at için en sık tekrarlanan deneyimlerden ve doğal özelliklerinden birine dönüştü. Tehlike geçer geçmez ya da onlar tehlikenin geçtiğine inanır inanmaz, atlar sürü yaşamının her hayvanın canının istediğini yaptığı kaygısız haline geri döner.

Atı boyunduruğu altına alıp evcilleştiren insan, onunla birlikte yeni bir *birim* oluşturdu. Ona, rahatlıkla emir olarak kabul edilebilecek bir dizi komut öğretti. Bunların çok azı seslerden, çoğunluğuysa binicinin yapmak istediği şeyi ata ileten baskı ve çekme hareketlerinden oluşur. At, binicinin iradesinin sinyallerini algılar ve onlara itaat eder. Binici halklarda, at, efendisine o kadar gerekli ve o kadar yakındır ki, araların-

da son derece kişisel, başka koşullarda mümkün olamayacak derecede yakın bir tâbi olma ilişkisi doğmuştur.

Emri veren ile alan arasındaki –örneğin insanla köpek arasında da var olan– alışılagelmiş fiziksel mesafe, burada ortadan kalkar. Atın bedenine komut veren, sürücünün bedenidir. Emir uzamı böylece minimuma indirgenmiş; emrin ilksel niteliğinin bir parçası olan uzaklık, yabancılık ve yüzeysellik ise yok olmuştur. Emir, burada oldukça değişik bir biçimde ehlileştirilir ve canlılar arası ilişkiler tarihine bir fail dahil edilir: üzerine oturulan, efendisinin fiziksel ağırlığını taşımak zorunda kalan ve vücudunun her baskısına boyun eğen hizmetkâr; binek hayvanı.

Atıyla bu ilişkisi, binicinin emir verişini nasıl etkiler? İlk olarak göze çarpan şey, binicinin üstlerinden aldığı emirleri atına aktarabilme olanağına sahip olmasıdır. Önüne konan bir hedefe kendisi koşarak ulaşmaz, atına oraya ulaşmayı emreder. Bu derhal gerçekleştiğinden, emir ona acı vermez. Atına devrederek ondan kurtulmuştur. Böylece, emrin ona vereceği özgürlükten yoksun olma hissini, daha pek hissedemeden başından savmış olur. Görevini ne kadar çabuk yerine getirir, atına ne kadar çabuk biner, onu ne kadar hızlı sürerse, o kadar az acı duyar. Askeri bir niteliğe sahip oldukları sürece, bu binicilerin esas mahareti, üstlerinden aldıkları emirleri gecikmeksizin aktarabilecekleri, kendilerinden emir alan bir kitleyi eğitebilmelerinde yatar.

Moğolların askeri örgütlenmesinin önemli bir parçası da, son derece katı bir disiplindi. Bu disiplin, saldırdıkları ve onlara boyun eğmek zorunda kalan, onları yakından gözlemleme olanağına sahip olan halklar için, karşılaştıkları en şaşırtıcı ve sert şey olurdu. Onlarla karşılaşanlar ister Farsiler, ister Araplar, Çinliler, Ruslar, Macarlar ya da onlara Papa'nın elçisi olarak gönderilen Fransiskan keşişleri olsun; hepsine de insanların bu kadar mutlak bir biçimde itaat edebilmeleri anla-

şılmaz gelirdi. Ancak Moğollar –ya da çoğunlukla adlandırıldıkları gibi Tatarlar– bu disiplini *kolayca* sürdürebiliyorlardı; çünkü aralarında bu disiplinin esas yükünü taşıyanlar, *atlardı*.

Moğollarda, daha iki-üç yaşındaki çocuklar bile at sırtına oturtulup binicilik öğretilirdi. Çocukların, yetiştirilirken ne kadar erken emirden kaynaklanan acılarla yoğurulduklarından bahsetmiştik. İlk ve en yakından annesi, daha sonra biraz daha uzak bir mesafeden babası, hatta çocuğu yetiştirme sorumluluğu verilen herkes, aslına bakacak olursak çevresindeki bütün yetişkinler ya da kendisinden büyük herkes ona komutlar, emirler verir, yasaklar koyar. Çocukta hayatının ilk dönemlerinden itibaren her tür acı birikir ve bu acılar yaşamının ilerleyen dönemlerindeki sıkıntı ve baskılara dönüşecektir. Çocuk, acılarını devredebileceği başka canlılar aramak zorunda kalır. Hayatı, bir 'acıdan kurtulma', 'acıyı azaltmak zorunda olma' macerasından ibarettir. Neden şu ya da bu açıklanamaz eylemi yaptığını, şu ya da bu görünüşte anlamsız ilişkiye girdiğini bilmez.

Bu kadar erken yaşta ata binmeyi öğrenen bir Moğol ya da Kırgız çocuğu, daha ileri yerleşik uygarlıkların çocuklarına oranla, kendine özgü bir özgürlüğe sahiptir. Bir atı idare etmeyi öğrenir öğrenmez, kendisine emredilen her şeyi ona aktarabilir. Yetiştirilmesinin bir parçası olan acılarından (çok küçük bir ölçüde de olsa) kurtulabilir. Herhangi bir insandan önce at, çocuğun isteklerini yerine getirir. Çocuk bu itaate alışır ve böylece daha rahat yaşar, ama ileride boyunduruğu altındaki insanlardan aynı şeyi, yani mutlak fiziksel itaat bekler.

İnsanın atla ilişkisi, emir verişi açısından belirleyicidir, Moğollarda buna bir de *okun* anlamı eklenir. *Ok* ilksel, ehlileşmemiş emrin bire bir suretidir.

Ok *düşmandır*, öldürmelidir. Büyük bir mesafeyi doğrusal olarak baştan sona kat eder. İnsan ondan sakınmak zorundadır. Ok, bunu beceremeyene *saplanıp* kalır. Çıkarılabilir,

ancak kırılmasa bile geriye bir yara kalır. ("Moğolların Gizli Tarihi"nde ok yaralarına dair nice öyküler mevcuttur.) Atılabilecek okların sayısı sonsuzdur; ok, Moğolların temel silahıdır. Ok, insanı uzaktan öldürür, ama aynı zamanda at sırtında hareket halindeyken de öldürebilir.

Her emrin, üzerine sinmiş, biyolojik kökeninden gelen bir idam hükmü niteliğini koruduğunu söylemiştik. Kaçmayan her şey yakalanır. Yakalanan her şey parçalanır.

Moğollarda emir, hâlâ en yüksek oranda idam hükmü niteliğine sahiptir. Hayvanları olduğu gibi insanları da katlederler. Nasıl ata binmek ikinci doğalarıysa, öldürmek de üçüncü doğalarıdır.

İnsan kıyımları, hayvan kıyımı olan sürek avlarının tıpatıp aynısıdır. Savaşmadıklarında avlanırlar; *tatbikatları* avdır. Büyük fetih seferlerinde, her tür yaşamın büyük bir değeri olduğunu anlatan Budist ve Hıristiyan rahiplerle karşılaştıklarında çok şaşırmış olmalılar. Daha büyük bir zıtlık herhalde hiç var olmamıştır: İçgüdüsel olarak cisimleştirdikleri su katılmamış emrin ustaları, inançları aracılığıyla, ölümcüllüğünü kaybedip insancıl hale gelecek şekilde emri zayıflatmak ya da değiştirmek isteyenlere rastlıyorlar.

Notlar
1954-1956

Köpekler, her insana kınayıcı nesneler taşımak üzere yetiştirilir.

1955

Yalnızca ayaklar, yabancıların ayakları bütün bir hayat için yeterli olurdu.
Bir parsın yürüyüşünü gördüğümden beri, üstüme bir yürüme sarhoşluğu çöktü. İnsan, tüm bedensel güzellikleri ilk olarak hayvanlarda yaşıyor. Eğer hayvanlar artık var olmasaydı, kimse güzel olmazdı.

1956

Orada köpekler başka türlü, ayakta sevişiyor.

1956

Sırf güzel hayvanlardan oluşurken de onu tanırdım. Şimdi büyüyüp atkuyruğuna dönüşmüş.

1954/1956

Keseli Ceylan Hissi

Avlayıp beslendikleri hayvanlar, Buşmanlar için en yakın akrabaları kadar önemlidir; tabiri caizse en yakın hayvanlarıdır.

Bir devekuşu sıcak güneşte yürüyüşe çıkar. Buşmanların "devekuşu biti" adını verdikleri siyah bir böcek onu ısırır. Devekuşu ayağıyla ensesini kaşır. Buşman ensesinin kökünde, tam devekuşunun kaşıdığı yerde bir şey hisseder. Bu, darbeye benzer bir histir ve Buşmana yakınlarda bir devekuşu olduğunu söyler.

Keseli ceylan, Buşmanlar için özellikle önemli bir hayvandır; onların her tür hareketi ve özelliğiyle ilgili pek çok önsezileri vardır.

"Ayaklarımızda bir şey hissediyoruz, onların ayaklarının çalılarda hışırdamasını hissediyoruz sanki." Ayaklardaki bu his, keseli ceylanların geldiğini gösterir. İnsan, çıkardıkları hışırtıyı *duyuyor* değildir. Bunun için hâlâ fazla uzaktadırlar. Fakat keseli ceylanlar uzakta hışırdadıklarında, Buşmanların ayakları da hışırdar. Ancak hepsi bundan ibaret değil; keseli ceylanlardan Buşmanlara geçen, ayakların hışırdamasından çok daha fazlasıdır. "Keseli ceylanın yüzündeki kara çizgi nedeniyle, yüzümüzde bir şey hissederiz." Bu kara çizgi, alnın ortasında başlar ve aşağıda burnun altına kadar uzanır. Buşmanlar sanki o kara çizgi kendi yüzlerindeymiş gibi hisseder. "Keseli ceylanın gözlerindeki kara lekeler nedeniyle, gözlerimizde bir şey hissederiz."

Birisi, kaburgalarında bir darbe hisseder ve çocuklarına der ki: "Keseli ceylan geliyor olsa gerek, çünkü kara tüylerini

hissediyorum. Şuradaki tepeye çıkıp etrafa bakın. Bana keseli ceylan hissi geldi." Söz konusu kara tüyler, ceylanın böğründedir. Kendi kaburgalarındaki darbe, Buşman için hayvanın yan taraflarındaki kara tüyler anlamına gelir.

Bu hadiseler konuşulurken orada olan bir başkası, onu onaylar. Onun da keseli ceylanlarla bağlantılı bir önsezisi vardır, ama diğerinden farklıdır: Avlanan hayvanın kanını hissediyordur. "Ceylanın kanı baldırlarından akacağı zaman, bunu baldırlarımda hissediyorum. Ne zaman bir keseli ceylanı öldürecek olsam, kan hissediyorum. Sırtımda, ceylanı taşırken kanın akacağı yerde bir his oluşuyor. Ceylanın tüyleri sırtıma değiyor."

Bir başka sefer, "Keseli ceylanın boynuzlarını kesmeden hemen önce başımızda bir his olur," der. Ve yine başka bir defasında, "Çok sayıda olan şeyler, ancak biz kulübenin gölgesinde yatarken gelir. Genelde biz öğle uykusuna yatarız. Ama şeyler gelip de bacaklarını hareket ettirdiğinde, öğleleri uyuyamayız. Avımızı taşırken kanın damladığı, dizlerimizin altındaki boşluklarda bir his doğar."

Buşmanların bu ifadelerinden, bu tür önsezilere ve önceden bilme deneyimlerine verdikleri önemi görebiliriz. Belirli olaylar gerçekleşeceği zaman, bunu bedenlerinde hissederler. Tenlerindeki bir çeşit zonklama onlarla konuşur ve bunun olacağını haber verir. Söylediklerine göre, harfleri bedenlerindedir. Bu harfler konuşur, hareket eder ve onları da harekete geçirir. Bedeninde çarpıntı olduğunun farkına varan adam, diğerlerine susmalarını emreder ve kendisine doğru sessizce yaklaşır. Önsezi, gerçeği söyler. Aptal olanlar bu öğretileri anlamaz ve başlarına bir kaza gelir, mesela bir aslan tarafından öldürülürler ya da başka kötü şeyler olur. Çarpıntılar, kendilerini anlayanlara, hangi yolu seçmemeleri, hangi oku kullanmamaları gerektiğini söylerler. Bir arada çok sayıda kişi evlerine yaklaştığında onları uyarırlar. Birisini aradığın-

da, çarpıntılar insana, onu bulmak için hangi yöne gitmeleri gerektiğini söyler.

Burada, Buşmanların önsezilerinin haklı mı çıktığı, yoksa yanıltıcı mı olduğu bizi ilgilendirmiyor. Bizim çoktan kaybetmiş olduğumuz yetenekleri daha da geliştirmiş ve günlük yaşamlarında kullanıyor olabilirler. Önsezileri arada sırada yanıltıcı olsa da, onlara inanmaya devam etmekte haklı olabilirler. Ne olursa olsun, önsezilerin kendilerini duyurma biçimleri üzerine Buşmanların söyledikleri, *dönüşümün* doğası hakkındaki en değerli belgelerden biridir. Onlarla karşılaştırılabilecek başka bir şey yoktur; zira mitler ve masallar aracılığıyla öğrendiğimiz her şeyin uydurma olduğuna itiraz edilebilir. Oysa burada, gerçek yaşamında uzaktaki bir keseli ceylanı ya da devekuşunu düşündüğünde bir Buşmanın kendisini nasıl hissettiğini, kendisinden başka bir yaratığı düşünmenin onun için genel olarak ne anlama geldiğini, bu esnada ona ne olduğunu öğreniriz.

Notlar
1958-1960

"İçki ile kutsanmadığı, başını sallayarak rıza göstermediği sürece bir hayvanın kesilmemesine bugün bile çok dikkat ediliyor."

Plutarkhos, Sofra Sohbetleri
1958

Bir bağıran, bir de zıplayan salyangoz:
"Büyük Achatina marginata, bağırma yeteneğine sahiptir. Bu olgu, yerliler tarafından bilinir: Bu salyangozlardan biri, elime aldıktan sonra bağırmaya başlayınca ürkmeme çok güldüler. Söz konusu sesin, canlının kabuğunu tırmalaması sonucunda meydana geldiği sanılıyor. Bu ses, ilk duyduğunda insanı oldukça korkutacak kadar yüksek.
Diğer bir küçük kara salyangozu ise bir metrenin üzerinde zıplayabilir."

P. A. Talbot, In the Shadow of the Bush
1957/59

Papa taçlarından oluşturulmuş bir tören hayvanı.

1960

Türlü büyüklüklerde ağzı olan balıkların, yorulmak bilmeden, karmakarışık yüzdüklerini gördü.

1960

Bir Gürcü Masalı

Şeytanın ta kendisi olan kötücül usta, delikanlıyı çırak olarak almış ve ona her türlü büyüyü öğretmiştir. Ancak onu bir daha serbest bırakmamak, daima kendi hizmetinde tutmak ister. Delikanlı kaçar, fakat tekrar yakalanır ve ustası tarafından karanlık bir ahıra kapatılır. Oradan kaçıp kurtulma planları yapar, ama aklına bir şey gelmez. Zaman geçtikçe daha da mutsuzlaşır.

Bir gün ahırda bir güneş ışığı huzmesi fark eder. Araştırdığında, kapıda ışığın sızdığı bir çatlak keşfeder. Derhal kendini bir fareye dönüştürür ve çatlaktan dışarı çıkarak kaçar. Ustası, onun gitmiş olduğunun farkına varır, kendini bir kediye dönüştürür ve farenin peşine düşer.

Böylece çılgın bir dönüşüm zinciri başlar. Kedi fareyi öldürmek için ağzını açmıştır ki, fare bir balığa dönüşür ve suya atlar. Usta, bir çırpıda ağa dönüşür ve balığın peşinden gider. Tam yakalayacaktır ki, balık, sülüne dönüşür. Usta, şahin olup onu avlamaya çalışır. Sülün, düşmanının pençelerini hissetmeye başladığı anda, kırmızı bir elma şeklini alıp doğrudan kralın kucağına düşer. Usta, kendini bıçağa dönüştürür ve daha göz açıp kapayacak kadar vakit geçmeden kral, bıçağı elinde tutuyordur. Tam kral elmayı dilimleyecekken, elma ortadan kaybolur, artık yerinde bir darı yığını vardır. Önünde bir tavukla civcivleri durmaktadır: usta. Tek bir tane kalıncaya dek darıları yerler. O tane son anda bir iğneye dönüşür. Tavukla civcivlerin hepsi birden iğnenin deliğindeki ipliğe dönüşürler. İğne alev alır ve iplik yanar. Usta ölmüştür. İğne tekrar delikanlıya dönüşür ve o da eve, babasının yanına gider.

Kaplan Postundaki Eşek

"Bir çamaşırcının, alışılmışın ötesinde yük taşıyabilen bir eşeği varmış. Çamaşırcı, beslemek için eşeğine kaplan postu giydirir, gece olduğunda başkalarının tahıllarına götürürmüş. Ve eşek tahılları keyfince yerken, kaplan sandıklarından kimse yanına yaklaşmaya ve onu kovalamaya cesaret edemezmiş. Ancak bir defasında bekçinin biri ona pusu kurmuş. Toz grisi bir gocuğun altına saklanmış ve yayı elinde, yırtıcı hayvanı öldürmeye hazır beklemeye koyulmuş. Eşek onu uzaktan görünce dişi bir eşek sanmış ve içinde bir aşk uyanmış. O yüzden yüksek sesle anırmış ve eşek olduğunu sesinden anlayan bekçi onu öldürmüş."

Kaplan postuna girmiş eşek ile ilgili bu Hint masalı, birkaç kısa cümlede kılık değiştirmeye dair bir ders kitabı işlevi görür. Bu konuda bu kadar az sözcükle bu kadar çok şey anlatmayı daha önce hiç kimse başaramamıştır. Masalın, kılık değiştirmenin kökeniyle değil, uygulamalarıyla ilgili olduğunu itiraf etmek durumundayız. Ancak bu uygulamaların bazıları, kılık değiştirmenin kökenlerinden o kadar da uzak değildir.

Masal, insanların ikinci *derisi* olan giysileri temizleyen bir çamaşırcıyla başlar. Hamarat bir çamaşırcı olan adam, kendisi için ağır yükler taşıyacak bir eşek bulur. Eşek muhtemelen, sahibinin yıkamış olduğu çamaşırları taşımaktadır. Hikâyeye konu olan kaplan postu da, çamaşırcının işi gereği ilgisi olan derilerden biri olabilir.

Bu kadar iyi çalışan eşek acıkır ve bol yiyeceğe ihtiyaç duyarmış. Sahibi, kaplan postunu giydirdiği eşeği başkalarının

tahıllarını yemeye götürürmüş. İnsanlar eşeği kaplan sandıkları için ondan korkuyor, eşek de bu yüzden keyfince yemek yiyebiliyormuş. Burada, zararsız bir canlı, çok tehlikeli bir hayvanın postuna bürünür. Ancak kendisine ne olduğunu bilmez, yol açtığı dehşeti anlaması mümkün değildir. Keyfince ve rahatsız edilmeden beslenir. Ona yaklaşmaya cesaret edemeyen insanlar, orada ne yaptığını bilemezler. Heybetli bir varlık karşısında duyulan türden bir çekincedir bu; dini bir hürmet ihtiva eder ve kaplanın aslında eşek olduğunun farkına varmalarını engeller. Ondan uzak dururlar; sessiz kaldığı sürece yemeye devam edebilecektir. Ancak sıradan bir adam olmayan bekçi ortaya çıkar. Bekçide avcı cesareti vardır ve kaplanı öldürmek için elinde okuyla bekliyordur. Kaplanı kendi yakınına getirebilmek için, ilgisini çekebilecek bir av kılığına girer. Üstüne toz grisi bir gocuk atar; bu belki de bir eşek postudur, ancak ne olursa olsun, sözde kaplanın kendisini eşek sanmasını istemektedir. Bekçinin kılık değiştirmesi, zararsız görünmek isteyen tehlikeli bir varlığın davranışıdır. İlk avcılar dahi, avlarına yaklaşmak için bu yöntemden yararlanmışlardır. Hikâyenin esprisi, iyice beslenmiş olan eşeğin kendini yalnız hissetmesidir. Eşeği anımsatan bir şeyi uzaktan gördüğü anda, onun bir dişi eşek olmasını arzular. Yüksek sesle anırır ve sözde dişiye doğru koşar. Sesi eşek olduğunu ele verir ve bekçi tarafından öldürülür. Bekçi, bir kaplanın yemek isteyeceği bir av gibi görüneceğine, farkında olmadan bir dişi eşek etkisi yapmış; eşek ise peşine düştüğü aşk yerine ölümü bulmuştur.

Notlar
1961-1962

İnsanın yirmi yılı aşkın süredir meşgul olduğu düşüncelerin başka bir dile aktarılması. Düşüncelerin, o dilde ortaya çıkmamış oldukları için duydukları hoşnutsuzluk. Cesaretleri sönüyor, ışımayı reddediyorlar. Ait olmayanı arkalarından sürüklüyor, önemli olanı yarı yolda düşürüyorlar. Sararıp soluyor, renklerini değiştiriyorlar. Kendilerini korkak ve tedbirli buluyorlar; başlangıçta akla geldikleri açıyı kaybetmişler. Yırtıcı kuşların uçuşuna sahiplerdi, şimdi yarasa gibi kanat çırpıyorlar. Pars gibi koşuyorlardı, şimdi artık köryılanlar gibi sürünüyorlar. Bu basitleştirme, ılımlılık ve hadım edilmişlikte anlaşılacaklarını düşünmek ne kadar da alçaltıcı!

1961

İnsanlar, hayvanların tahtlarının önünde mütevazı bir şekilde durup haklarında verilecek kararı bekliyordu.

1962

Kılavuz olarak yılanlar.

1962

Orada yılanları ataları olarak besliyor ve ısırıklarından ölüyorlar.

1962

Orada köpeklerin havlamaları onlar için kehanet yerine geçiyor. Köpekler susarsa, kavimleri yok olur.

1962

Orada herkes yerli bir solucan tarafından yönetilir, ona bakar ve itaat eder.

1962

Yaradılışın başından beri yaşayan bir hayvan.

1962

Atkaranlığı

Atkaranlığı az şey öğrenmiştir ve insanlarla anlaşamaz. Kelime yoksunu değildir, okur ve yazar, ama bir insan onunla konuşup da yanıt beklerse dili tutulur. Hatta birisi, karşısında durup gözlerini ona dikmesi, önünde bir ağzını açıp seslere biçim vermesi, bir iki ayaklı olarak tepki verme cesaretini elinden alır, yüz yüze geldiği herkes korkutur onu.

O zaman başını başka yöne çevirir, gözlerini kaçırır, titrer, gözleri dolu dolu olur. Başkalarının kolayca söylediği tüm sözlerden utanır. Neden kimse karşısına geçip de susmaz ki? Öyle olsa, belki yavaş yavaş karşılaşmaya alışabilir; belki daha söylenmemiş sözlere kendini hazırlayabilirdi. Ama kimse ona bu zamanı vermiyor. İşte birisi çıkmış ona geliyor; karşısında durup ona bakmasıyla ağzını açıp konuşması bir oluyor. O daha karşısındakinin gözünün içine bakma cesaretini bulamadan, sözlerin saldırısına uğruyor. En azından sakin, alışılmışın dışında sözler, gizliden gizliye içinde taşıdığı sözler olsalar; ama hayır, hep kaba, hep doğrudan ifadeler sert, küçük taşlar gibi yüzüne çarpıp onu yaralıyorlar.

Atkaranlığı, ahıra, atlara sığınıyor. Orada bir hayvanın yanına geçip, onun pürüzsüz böğründe sakinleşiyor. Tek bir söz bile edilmiyor, kuyruklar dostane bir şekilde bir o yana bir bu yana savruluyor, onun varlığının farkına varan kulaklar dikiliyor, burun delikleri titriyor. Gözler sessizce ona çevriliyor, kimseyi incitmeyen gözlerin içine bakmaktan çekinmiyor.

Atkaranlığı, kendisi at olmadığına memnun. Bir benzeri olduğunu hissettiği bir şey olmak istemiyor. Sadece daima yabancı olanı tekin buluyor. Dalkavukluk etmiyor, okşayıp

sevmiyor, kendine ait sesleri yok; anlamak istemediği gibi, anlaşılmak da istemiyor. İçinde yaşamak zorunda olduğu karanlığı yalnızca atlar arasında buluyor. Kendisine daha yakın olmak isteyen hayvanlarla bunu hiç denememiş. Ata binmekten hoşlandığına inanmak hata olurdu. Ama o, bazen hâlâ mevcut olan ahırlara giden yolu ve insansız oldukları zamanı bulur ve kimsenin gelmesinin beklenmediği sürece orada kalır.

Atkaranlığı, kendini aşırı sevme hastalığından mustarip değil, ama atlarla yalnız kalabiliyor.

Notlar
1964-1968

Her insanın, sonradan kendi yerine konuşacak olan bir hayvana konuşmayı öğrettiği, ama insanların sustuğu bir toplum.

1964

Eti, öldükten sonra yırtıcı kuşlar tarafından parçalanmak isteyecek kadar çok seviyor.

1965

Aşk: kendini hiç durmadan koruyan iki başlı bir yılan.

1965

Düşüncelerini süslediği hayvanlar, sessizce ona beddua ediyor.

1965

Matemin yırtıcı hayvanı, insan.

1966

Yılanlardan sağır oldukları için mi büyüleniriz? Zehirlerini açıkça, yani *bir* yerde taşıdıkları için mi? Fakat zehirli olmayanları da bizi büyüler. Bu kadar nadir beslendikleri için mi? Onlar da seviştiği için mi?

Zehirli dişleriyle kapandaki dikenlerin derisinden elde ettiği, gülen yerlilerin arasında harika çıplaklığıyla dönüp duran yılanın öyküsü ve onun aşağılanmasına dayanamayıp onu ortadan kaldıran avcının utancı.

1966

Hayvanlar, yalnızca başlarından bizim kadar çok şey geçmesine rağmen hiçbir şey söyleyemedikleri için dahi bizden daha tuhaflar. Konuşan bir hayvan, insandan fazlası olmazdı.

1966

Ren geyiği adam *vuruyor*. "Üç avcının kızağını çeken Rudolf adında bir ren geyiği, aralarından birini bacağından vurdu. Boynuzları bir tüfeğe takılan Rudolf tetiği çekti."
Ne zaman bütün hayvanlar ateş etmeyi öğrenecek? Ne zaman ateş etmek bütün avcılar için tehlikeli hale gelecek? Ne zaman hayvanlar, asiler gibi tüfek çalıp saklayacak ve atış talimi yapacak? Boynuzlu hayvanlar özellikle avantajlı olurdu, ama ayak parmakları ve dişlerle de avcılara ateş edilebilirdi. Peki bu sırada masum insanlara bir zarar gelirse? Ama kaç masum hayvan...!

1966

Hayvanlarla ilgili son, esas keşifler, sadece tanrının en değerli yaratıkları olma kibrimiz iyice yitip gittiği için mümkün oluyor. Daha çok tanrının en değersiz yaratıkları, yani dünyasındaki cellatları olduğumuz ortaya çıkıyor.

1966

İnsanın sağ kalma mucizesi: Bu gariban yaratıkların geceleri horlayarak yerlerini yırtıcı hayvanlara belli etmeleri nedeniyle daha bir mucizevi. Bizim gibi horlayan yegâne yaban hayvanları, insanımsı maymunlardır.

1966

Bu dile getirilemez kurbanlar, hayvanların kanı, eziyet ve suçlar ne için? – Biz de ölelim diye mi?
Bedbahttır bilen. Her şeyi bilen tanrı ne kadar bedbaht olurdu acaba?

1966

Çullukların ötüşü ve o bahçedeki dev ağaçlar müthişti.
Ağaçların aşağılanması: bizim onları *ekebilmemiz*, buyruğumuzla istediğimiz yerde büyümeleri.

1966

Biz hayvanlara, onların bize olduğundan daha bağımlıyız: Hayvanlar bizim geçmişimiz, biz onların ölümüyüz. Artık var olmadıklarında, hepsini bin bir zahmetle kendi içimizden icat edeceğiz.

1966

Boğa, matadorun önünde eğilerek selam verdi ve kırmızı muletaya arkasını döndü.
Matador, boğanın hayatını bağışladı ve kitle tarafından parçalandı.

1966

Eşeklerin ve kaplanların gülüşü.

1966

Kılına bile zarar veremediği sinek çoktan öldü.

1967

"Bir kasabın arabasından kaldırılan, uyuyan dana."
Hebbel, Günlükler (23 yaşında)

1967

Köpek onun canına havlıyor.

1967

Evde köpeğe eziyet edip, ardından onunla nazikçe yürüyüş yapmayı hoş buluyordu.

1967

Ev hayvanı olarak şişman bir kraliçe akkarınca.

1967

Şair, arıdilini uydurdu ve bu dil konuşuluyor.

1967

Kendi olduğu hayvanları da *tanıyan* insan.

1967

Karacalarını gül goncalarıyla besliyor ve bunun yanında Rilke fısıldıyor.

1968

İnsan ile hayvanın sevgiden fazla paylaştığı hiçbir şey yok. Ölüm, insanda başka bir şeye dönüşmüş durumda. Ölümü o kadar boyunduruğu altına almış ki, artık herkesin ölümle ilgili sorumluluğu onun üzerinde.

Fakat ölüm ile sevgi arasında estetik bir bağ var. Ölüme daha büyük bir değer biçilmesine de yol açması, sevginin günahı, günahlarının en büyüklerinden biri ve kefareti hiçbir şeyle ödenemez.

1968

Köpeklerin arasında kendini *koklamayı* reddeden tembeller.

1968

Develerle Karşılaşma

Develerle üç kez karşılaştım, üçü de trajik bir şekilde sonuçlandı.

Marakeş'e varmamın hemen ardından bir arkadaşım, "Deve pazarını görmen gerek," dedi. "Her perşembe öğleden önce deve pazarı kurulur. El Kamis kapısının orada, surların önünde. Buradan hayli uzakta, surların öbür tarafındadır, en iyisi ben seni arabamla oraya götüreyim."

Perşembe günü geldiğinde arabayla oraya gittik. Ancak geç kalmıştık; surların önündeki geniş, açık meydana ulaşmamız öğleni bulmuştu. Meydan neredeyse bomboştu. Bizden birkaç yüz metre uzakta, meydanın öbür ucunda bir grup insan dikiliyordu, fakat deve falan gördüğümüz yoktu. Oradakilerin meşgul olduğu daha küçük hayvanlar, eşeklerdi ve bütün şehir zaten eşekle doluydu, bütün yük eşeklerin sırtına vuruluyor, onlara o kadar kötü davranılıyordu ki, insanın içinden görmek gelmiyordu. "Geç kaldık," dedi arkadaşım, "deve pazarı dağılmış." Gerçekten görecek bir şey kalmadığına beni ikna etmek için arabayı meydanın ortasına sürdü.

Ama o daha arabayı durdurmadan, az ötede bir grup insanın dağılmakta olduğunu gördük. Ortalarında üç ayağı üstünde duran bir deve vardı, dördüncü bacak yukarıya bağlanmıştı. Ağzına kırmızı bir ağızlık takılmış, burun deliklerinden bir ip geçirilmişti. Hayvandan biraz uzak durmaya çalışan bir adam, deveyi bu ipten tutarak çekip götürmeye çalışıyordu. Deve bir parça koşuyor, ardından durup üç ayağının üstünde şaşırtıcı bir biçimde havaya sıçrıyordu. Hareketleri beklenmedik olduğu kadar ürkütücüydü de. Deveyi

gütmesi gereken adam hiçbir defasında karşı koymuyordu. Hayvana fazla yaklaşmaktan çekiniyor, bir sonraki hareketinin ne olacağını kestiremiyordu. Fakat her sürprizden sonra deveyi yine çekiyor ve son derece yavaşça da olsa, hayvanı belirli bir yöne doğru götürmeyi başarıyordu.

Durup arabanın camını aşağı indirdik. Dilenci çocuklar çevremizi sarmışlardı; onların sadaka isteyen seslerinin arasında devenin bağırtılarını duyuyorduk. Bir defasında öyle bir güçle yana sıçradı ki, kendisini çeken adam ipi elinden kaçırdı. Zaten mesafeli duran insanlar daha da uzağa kaçtılar. Devenin çevresindeki hava korku yüklüydü, ama en çok korkan da devenin kendisiydi. Deveyi güden adam bir süre onunla birlikte koştu, ardından yıldırım hızıyla yerde sürüklenen ipi kaptı. Deve, dalgamsı bir hareketle yana doğru sıçradı, ama adamdan kurtulmayı başaramadı. Yeniden çekilip götürülüyordu.

Daha önce farkına varmadığımız bir adam, arabamızın çevresini saran çocukların arkasında beliriverdi ve onları kenara itip, kırık dökük bir Fransızcayla bize durumu açıkladı: "Deve kuduz olmuş, tehlikeli. O yüzden mezbahaya götürülüyor. Çok dikkatli olmak gerek." Adamın yüzünde ciddi bir ifade vardı. Her cümlesini bitirdiğinde, hayvanın bağırtıları duyuluyordu.

Adama teşekkür edip, üzgün bir biçimde yola koyulduk. Sonraki günlerde sık sık kudurmuş deveden bahsettik, umutsuz hareketleri bizi derinden etkilemişti. Bu yuvarlak vücutlu, uysal hayvanların yüzlercesini göreceğimiz umuduyla pazara gitmiş; ancak o devasa meydanda tek bir tanesine, üç ayak üstünde yürümeye çalışan, zincire vurulmuş, hayatının son anlarını yaşayan bir deveye rastlamış ve o, ölüm kalım mücadelesini sürdürürken arabayla oradan uzaklaşmıştık.

Birkaç gün sonra surların başka bir bölümünden geçiyorduk. Akşamdı, surların üstündeki kızıl parıltı sönmek üze-

reydi. Gözlerimi olabildiğince uzun süre surlardan ayırmadım, renklerin yavaşça değişmesi bana zevk veriyordu. O zaman surların gölgesinde bir deve kervanı gördüm. Develerin çoğu dizlerinin üstüne çökmüş, diğerleriyse hâlâ ayaktaydı. Başlarında kefiye olan adamlar, meşgul ama sakin bir biçimde aralarında dolanıyordu. Ortama alacakaranlık ve sükûnet hâkimdi. Develerin rengi, surlarınkine karışıp kayboluyordu. Arabadan inip, biz de hayvanların arasına karıştık. Ortalarında duran yem tepelerinin çevresinde, birer düzinelik gruplar halinde çember oluşturacak şekilde diz çökmüşlerdi. Boyunlarını uzatıyor, çekip ağızlarına aldıkları yemi başlarını geriye atarak sakin sakin çiğniyorlardı. Develeri dikkatlice incelediğimizde, suretleri olduğunu keşfettik. Birbirlerine benzeseler de, farklıydılar. Vakur ve sıkkın bir şekilde beraberce çay içip çevrelerini süzerken, duydukları kötülüğü tamamen saklayamayan yaşlı İngiliz hanımefendileri andırıyorlardı. Develerin hemşerileriyle olan benzerliğine nazikçe dikkat çektiğim İngiliz arkadaşım, "Bu benim teyzem; gerçekten," dedi ve beraberce başka tanıdıklar da keşfettik. Kimsenin bize sözünü etmemiş olduğu bu kervana rastladığımız için gururluyduk ve yüz yedi tane deve saydık.

Delikanlının biri, yanımıza gelip bizden bozuk para istedi. Yüzünün rengi, tıpkı elbisesininki gibi, koyu maviydi; deve sürücüsü ve görünüşüne bakılacak olursa Atlas dağlarının güneyinde yaşayan "mavi adamlar"dan biriydi. Bize söylendiğine göre, giysilerinin rengi tenlerine işliyor ve böylece kadın erkek hepsi mavi oluyordu; yegâne mavi ırk. Bizden aldığı bozuk para için müteşekkir olan genç sürücüden, kervan hakkında bilgi edinmeye çalıştık. Fakat konuştuğu Fransızca birkaç kelimeden fazla değildi: Gulimin'den geliyorlarmış ve yirmi beş gündür yoldalarmış. Anladığımız bundan ibaretti. Gulimin oldukça güneyde, çöldeydi. Kendimize, acaba kervan Atlas dağlarını mı aştı, diye sorduk. Sonraki hedeflerinin

ne olduğunu da bilmek isterdik, çünkü yolculukları burada, surların dibinde sona eriyor olamazdı ve hayvanlar kendilerini bekleyen meşakkatler için güç topluyormuş gibi duruyorlardı.

Daha fazla şey anlatamayan koyu mavi delikanlı, bize yardımcı olmak için çabalıyordu ve bizi ince, uzun boylu bir ihtiyara götürdü. Başında beyaz bir kefiye olan ihtiyar, çevresindekilerden saygı görüyordu. Fransızcası iyiydi, sorularımızı akıcı bir biçimde cevapladı. Kervan, Gulimin'den geliyordu ve gerçekten de yirmi beş gündür yoldaydı.

"Peki bundan sonra yolculuk nereye?"

"Burada bitiyor," dedi. "Kesilmek üzere satılacaklar."

"Kesilmek üzere mi?"

Ben de, memleketinde tutkulu bir avcı olan arkadaşım da üzülmüştük. Hayvanların geride bıraktıkları uzun yolu, gün batımındaki güzelliklerini, olan bitenden bihaber oluşlarını, huzurla yemek yiyişlerini ve belki de bize anımsattıkları insanları düşündük.

"Evet, kesilmek üzere," diye tekrarladı ihtiyar. Sesinde, kullanıla kullanıla körleşmiş bir bıçakta olacağı gibi kertiğimsi bir şeyler vardı.

"Buralarda çok deve eti yenir mi?" diye sordum. Üzüntümü konuyla ilgili nesnel soruların arkasına saklamaya çalışıyordum.

"Hem de çok!"

"Tadı nasıl? Daha önce hiç yemedim de."

"Hiç mi deve eti yemediniz?" İhtiyar alaycı, hafiften cıvık bir kahkaha patlatıp tekrarladı: "Daha önce hiç mi deve eti yemediniz?" Burada önümüze deve etinden başka bir şey konmadığını düşündüğü açıktı. Sanki bizi devi eti yemeye zorlamış gibi üstünlük taslıyordu.

"Çok lezzetlidir," dedi.

"Bir deve kaç paradır?"

"Değişir, 30 bin franktan 70 bin franka kadar. İsterseniz size gösterebilirim. Biraz bu işten anlamak gerekiyor." Bizi, açık renkli, çok güzel bir hayvana götürdü ve ilk defa şimdi farkına vardığım değneğiyle ona dokunarak: "Bu, iyi bir hayvan," dedi, "70 bin frank eder. Sahibi biniyordu. Daha yıllarca kullanabilirdi. Fakat satmayı tercih etti. Aldığı parayla iki genç hayvan satın alabilir, anlıyor musunuz?"

Anlamıştık. "Siz de, kervanla birlikte Gulimin'den mi geldiniz?" diye sordum.

Bu tahminimize biraz bozulmuş bir şekilde itiraz etti. "Ben Marakeşliyim," dedi gururla. "Hayvan alıp, mezbahalara satıyorum." O uzun yolu arkalarında bırakmış adamlar hakkında içinde küçümsemeden başka bir duyguya yer yok gibiydi ve bizim genç mavi sürücümüz hakkında, "Onun hiçbir şey bildiği yok," dedi.

Ancak o da, bizim nereden geldiğimizi bilmek istiyordu. Biz de, işi daha da zorlaştırmamak için ikimizin de Londra'dan geldiğini söyledik. Gülümsedi, biraz sinirlenmiş gibi duruyordu. "Savaşta Fransa'daydım," dedi. Yaşına bakılırsa, Birinci Dünya Savaşı'ndan söz ediyor olmalıydı. "İngilizlerin yanındaydım; bir türlü onlarla iyi geçinemedim," diye aceleyle ama biraz daha sessizce ekledi. "Ama bugün artık savaş, savaş olmaktan çıktı. Önemli olan artık insan değil, makine." Savaş hakkında, kulağa naçar gelen birkaç söz daha etti. "Bu, artık savaş falan değil." Bu konuda ihtiyarla hemfikir olduk, böylece bizim İngiltere'den gelmemizi hazmetmiş gibi görünüyordu.

"Bütün hayvanlar satıldı mı?"

"Hayır, hepsi satılamaz. Arta kalanlar Settat'a götürülecek. Settat'ı bilir misiniz? Kazablanka yolu üzerinde, buraya 160 kilometre mesafede. Son deve pazarı orada kurulur. Arta kalanlar orada satılır."

Teşekkür ettik. Sade bir şekilde bizi yolculadı. Bu sefer develerin arasında dolanmadık, hevesimiz kaçmıştı. Kervanın yanından ayrıldığımızda hava neredeyse kararmıştı.

Develerin görüntüsü aklımdan çıkmıyordu. Çekingence, ama yine de sanki uzun zamandır aşinaymışım gibi onları düşünüyordum. Son yemeklerinin anısı, kafamda savaş hakkındaki konuşmayla birleşiyordu. Bir sonraki Perşembe, tekrar deve pazarına gitme düşüncesi içimizde canlılığını koruyordu. Bu sefer sabah erkenden yola çıkmayı ve böylece belki de develerin yaşantısı hakkında daha az kasvetli bir izlenim edinmeyi umuyorduk.

Yeniden El Kemis kapısına gittik. Karşılaştığımız hayvanların sayısı fazla değildi. Doldurulması zor meydanın genişliğinde kaybolup gidiyorlardı. Meydanın diğer başında yine eşekler vardı. Ancak biz onlara yönelmeyip develerin yanında kaldık. Hiçbir yerde üç-dörtten çok deve bir arada değildi, bazen de tek bir yavru annesinin yanında duruyordu. Başlangıçta hepsi gözümüze sakin göründü. Yegâne gürültü, hararetle pazarlık eden insan öbeklerinden geliyordu. Ama sanki adamlar, hayvanların kimilerine güvenmiyor, zorunlu olmadıkça bunların yanına yanaşmıyor gibi geldi bize.

Çok zaman geçmeden develerden birinin, kendini bir şeylere karşı savunmak için hırlayıp homurdandığı, başını heyecan içinde dört bir yana çevirip durduğu dikkatimizi çekti. Bir adam, deveye diz çöktürmeye çalışıyor, deve kendisine itaat etmediğinden de elindeki sopayla vuruyordu. Başında durup hayvanla boğuşan iki-üç kişiden birisi özellikle dikkat çekiciydi: koyu renkli suratında gaddar bir ifade olan yapılı, bodur bir adamdı. Sanki toprağa kök salmışçasına yerinden oynamayacak şekilde duruyordu. Enerjik el hareketleriyle, hayvanın burnunun daha önceden delmiş olduğu kanadından bir ip geçirdi. Hem devenin burnu, hem de ip kan kırmızısına büründü. Deve irkilip bağırdı, hemen ardından yüksek

sesle böğürdü ve nihayet diz çöktükten sonra, adam ipi gittikçe daha sıkı tutarken, tekrar ayağa sıçrayıp kurtulmaya çalıştı. İnsanlar deveyi zapt etmek için ellerinden geleni yaparken, biri yanımıza gelip bozuk bir Fransızcayla şöyle dedi:

"Kokusunu alıyor, kasabın kokusunu alıyor. Kesilmek üzere satıldı. Şimdi mezbahaya götürülecek."

"Ama nasıl kasabın kokusunu alabilir ki?" diye sordu arkadaşım inanmamış halde.

"Orada önünde duran kasap," diyerek dikkatimizi çekmiş olan sağlam yapılı, koyu renkli adamı gösterdi. "Kasap mezbahadan geliyor ve deve kanı kokuyor. Bu da, devenin hoşuna gitmiyor. Develer çok tehlikeli olabilirler. Kudurduklarında, gece gelip insanları uykularında öldürürler."

"İnsanları nasıl öldürebilirler ki?" diye sordum.

"İnsanlar uyuduğunda, deve gelir ve üstlerine çökerek uykularında boğar. Çok dikkatli olmak gerekir. İnsanlar daha uyanamadan boğulmuş olurlar. Evet, devenin burnu çok kuvvetlidir. Gece, sahibinin yanında yatarken, hırsızın kokusunu alıp sahibini uyandırır. Eti iyidir. Etini yemek gerekir. Ça donne du courage.* Develer yalnız kalmayı sevmez, tek başlarına hiçbir yere gitmezler. İnsan, devesini şehre götürmek istediğinde, yanında gidecek başka bir tane daha bulması gerekir. Bir tane ödünç almalıdır, yoksa devesini şehre götüremez. Deve, yalnızlığı sevmez. Ben de savaştaydım. Bakın, burada yaram var," diyerek göğsüne işaret etti.

Deve biraz sakinleşmişti ve ilk defa dönüp yanımda konuşan adama baktım. Göğsü çökmüş gibiydi ve sol kolu hareketsiz aşağı sarkıyordu. Adamı bir yerden gözüm ısırıyordu. Ufak, çelimsiz ve son derece ciddiydi. Kendime onu daha önce nerede görmüş olduğumu sordum.

"Develer nasıl öldürülür?"

* Ça donne du courage: Cesaret verir. (ç.n.)

"Şah damarları kesilerek. Bütün kanları akıtılır. Yoksa etleri yenmez. Müslümanların kanı akıtılmamış devenin etini yemelerine izin yoktur. Bu yara, çalışmama engel oluyor. O yüzden burada rehberlik yapıyorum. Geçen hafta sizinle biraz konuşmuştuk, kuduz deveyi hatırlıyor musunuz? Amerikalılar geldiğinde Safi'deydim. Biraz Amerikalılara karşı savaştık, ama fazla değil. Sonra Amerikan ordusuna girdim. Bir sürü Faslı vardı. Amerikalılarla birlikte Korsika ve İtalya'da bulundum. Gitmediğim yer kalmadı. Almanlar iyi askerdir. En kötüsü Casino'ydu. Orası gerçekten beterdi. Orada yaralandım. Casino'yu biliyor musunuz?"

Monte Cassino'yu kastettiğini yavaş yavaş anlamıştım. Oradaki amansız muharebelerden bahsetmeye koyuldu. Az önce sessiz sakin duran adam, Monte Cassino'dan söz ederken, sanki kudurmuş develerin öldürme arzularından bahsedermiş gibi canlanmıştı. Dürüst bir adamdı, söylediği şeylere gerçekten inanıyordu. Ama hayvanların arasında bir grup Amerikalı turist görür görmez, derhal onlara yöneldi. Tıpkı yanımıza geldiği gibi, yine hızla ortadan kayboluvermişti. Doğrusu bu benim de işime gelmişti; çünkü artık böğürmeyen deveyi gözden kaybetmiştim ve onu bir kez daha görmek istiyordum.

Çok geçmeden, deveyi yeniden buldum. Kasabın bırakıp gittiği deve, yeniden dizlerinin üstüne çökmüştü. Bir kez daha başını ani bir hareketle çevirdi. Burun deliklerinden akan kan daha da yayılmıştı. Hayvanın, yalandan da olsa yalnız kalabildiği kısa süre için müteşekkirdim. Fakat kaderini bildiğimden uzun süre bakamayıp sessizce uzaklaştım.

Rehberin konuşması esnasında arkadaşım bizden uzaklaşmış, birkaç İngiliz'in peşine takılmıştı. Sonunda onu meydanın öbür ucunda buldum, eşeklerin yanındaydı. Belki de burada kendisini daha rahat hissediyordu.

Kızıl şehirde geçirdiğimiz kalan zamanda develerden hiç söz etmedik.

Pazar

Geleneksel berber giysileri içindeki çiftçiler, ellerinde canlı tavuklar, durmuş bekliyorlar. Birbirine bağlanmış bacaklarından tuttukları tavukların başları aşağı sarkıyor. Kadınlar yaklaştığında, elle yoklamaları için tavukları uzatıyorlar. Berber serbest bırakmadan, hayvan hareket etmeden, kadın hayvanı eline alıyor. Sıkıp çimdikliyor, tam da etli olması gereken yerini tutuyor. Bu denetim sırasında kimse tek kelime etmiyor. Ne berber ne kadın ne de tavuk bir ses çıkarıyor. Sonra kadın, hayvanı adamın elinde asılı bırakıp bir sonraki çiftçiye gidiyor. Çok sayıda tavuğu iyice yoklamadan, hiçbir kadın tavuk almıyor.

Eşeğin Hazzı

Geceleri şehrin sokaklarında çıktığım gezintilerden, Djema el Fna'dan geçerek geri dönerdim. Meydanın bu neredeyse bomboş halini görmek tuhaftı. O saatte ne akrobatlar oluyordu, ne dansçılar ya da yılan oynatanlar, ne de ateş yutan adamlar. Önünde küçücük yumurtalar dolu bir sepetle, bir adamcağız yapayalnız yerde otururdu. Çevresi göz alabildiğine boş olurdu. Sağda solda karpit lambaları yanar, meydan asetilen kokardı. Kebap büfelerinde tek tük müşteriler oturup çorbalarını kaşıklar, sanki gidecek yerleri yokmuşçasına da yalnız görünürlerdi. Meydanın kıyıda köşede kalmış taraflarında insanlar uyurdu. Kimileri uzanmış olur, ama çoğu

büzülüp oturur ve hepsi de giysilerinin başlıklarını kafalarına geçirirlerdi. O kadar hareketsizce uyurlardı ki, kimse koyu başlıklı paltoların altında nefes alan bir şey olacağını tahmin dahi etmezdi.

Bir gece meydanın ortasında çember oluşturmuş bir kalabalık gördüm; karpit lambaları, gruptakilerin yüzlerini oldukça garip bir biçimde aydınlatıyordu. Hepsi de ayaktaydı. Lambalardan vuran ışık ile yüz ve vücutların üzerine düşen koyu gölgeler, adamlara gaddar ve korkutucu bir hava veriyordu. Kulağıma bir yandan iki yerel çalgının, diğer yandan birisini inatla ikna etmeye çalışan bir adamın sesi geliyordu. Yaklaşıp da çemberin içine bakacak bir boşluk bulmayı başardığımda, ortada elinde sopası, bir eşeğe ısrarcı sorular yönelten bir adam gördüm.

Eşek bu şehrin acınası eşeklerinin en zavallı olanıydı. Açlıktan bir deri bir kemik kalmış, tüyleri tiftik tiftik olmuştu. En ufak yükü bile taşıyacak halinin olmadığı belliydi. İnsan kendine, eşeğin hâlâ nasıl ayakta durmayı başardığını soruyordu. Adam ise eşekle olan gülünç diyaloğunu sürdürüyor, onu bir şeylere ikna etmeye çalışıyordu. Eşek laftan anlamadığında, adam ona sorular soruyor, cevap gelmediğinden çevredekiler yüksek sesle gülüşüyordu. Belki de, eşeğin de rol aldığı bir oyun söz konusuydu. Zira adamın uzayıp giden laflarının ardından mahzunlaşan eşek, yüzünü yavaşça müziğe dönmeye başlamıştı. Ancak sopa hâlâ başının üzerinde sallanmaktaydı. Adamın konuşması gittikçe hızlanıyor, sesi yükseliyordu. Eşeği harekete geçirmek için usulen bağırıp çağırsa da, sözleri bana adamın da oyunda komik bir karakteri canlandırdığını düşündürdü. Müzik sürdükçe sürüyor, eşek ya da insan eti yiyen yamyamlarmışçasına gözlerini dikmiş onlara bakan adamların gülmesi ise kesilmek bilmiyordu.

Orada kısa bir süre kaldığımdan, daha sonra ne olup bittiğini söyleyemeyeceğim. Duyduğum tiksinti, merakımı bas-

tırmıştı. Bu şehrin eşekleri kalbimde çoktan özel bir yer edinmişti ve adım başı kötü muamele gördüklerine tanık olup öfkeleniyordum, lakin elimden gelen bir şey yoktu. Fakat daha önce hiç bu kadar acınası bir yaratıkla karşılaşmamıştım. Eve doğru yürürken, onun sabaha çıkmayacağını düşünerek kendimi teselli etmeye çalıştım.

Ertesi gün cumartesiydi, erkenden tekrar Djema'ya yollandım. Meydan en hareketli günlerinden birini yaşıyordu. Seyirciler ile oyuncular, sepetler ile kulübeler meydanı tıka basa doldurmuştu. Kalabalığın içinden geçip gitmek son derece zordu. Önceki gece eşeğin durduğu yere ulaştım. Gözlerime inanamadım: Hayvan yine aynı yerde duruyor, tek başına dikiliyordu. Dikkatle baktım, başka bir eşekle karıştırmam olasılık dahilinde değildi, bu oydu. Sahibi yakınlarda birkaç kişiyle sakin sakin sohbet ediyordu. Henüz çevrelerinde bir çember oluşmamıştı. Çalgıcılar daha gelmemiş, gösteri daha başlamamıştı. Eşek, aynı önceki gece olduğu gibi orada duruyordu. Tüyleri, güneş ışığında, gece olduğundan daha da tiftiklenmiş görünüyordu. Gözüme daha bir sefil, açlıktan daha da çökmüş, bir önceki geceye oranla daha yaşlı geldi.

Aniden arkamda birinin varlığını hissettim ve hiddetli sözlerini duydum ama ne dediğini anlamadım. Önüme döndüğümde bir anlığına eşeği gözden kaybettim. Duyduğum adam kalabalığın içinde iyice yakınıma sokulmuş olsa da, beni değil başka birisini tehdit etmiş olduğu açıktı. Yüzümü yeniden eşeğe döndüm.

Yerinden kıpırdamamış olsa da, eşek artık aynı eşek değildi. Zira korkunç büyüklükteki aleti, arka bacaklarının arasında çaprazlama uzanıyordu. Önceki gece tehdit edildiği sopadan daha sert ve kalındı. Başka bir tarafa dönüp baktığım o kısa sürede olağanüstü bir değişim geçirmişti. Kim bilir ne görmüş, duymuş ya da koklamıştı? Aklına ne gelmişti kim bilir? Ama yere yığılmak üzere olan, artık yalnızca inatçı di-

yaloglar için kullanılan, Marakeşli bir eşekten beter muamele edilen bu acınası, yaşlı ve zayıf düşmüş yaratık, kemiklerinin üstünde et kalmamış, güçten düşmüş, doğru düzgün bir kürkten yoksun bu yaratık, içinde hâlâ o kadar büyük bir arzu taşıyordu ki, bu halini sadece görmek bile, bende bıraktığı sefil intibayı silip atmıştı. Sık sık onu düşünüyorum. Ben artık göremez olduğumda ondan geriye ne kaldığını soruyorum kendi kendime. Tüm zulüm görenlere, sefaletin içinde haz dilerim.

Notlar
1969-1972

Kene gibi emmiş, dolup taşan sözler.

1969

Tüm hayvanlar olabilecek, ama asla insan gibi olamayacak bir tanrı.

1969

Bir gecede, okuyarak, bitler hakkında altmış dört yıllık hayatının tamamında olduğundan daha çok şey öğrendi. Öğrenilebilir olanın temerküzü. Ancak yirmi beş yıl önce Donne'da İngiliz dilinin en güçlü aşk şiirine rastlamıştı: "Bit"
Şimdi Donne'un "Bit"inin yerine vebayı mı koymalı?

1969

"Kaplan besleyen insan, öldürürken içinde uyanan öfke nedeniyle ona canlı hayvan vermekten kaçınmalıdır. Ve parçalarken içinde uyanan öfke nedeniyle, ona hayvanların bütününü vermekten kaçınmalıdır. Vakitlice açlığını dindirmelidir ki, öfkesi daha uyanmadan yatışsın."

Chuang Tzu, IV, 3
1969

Beslenip sonsuz büyüklüğe erişen bir hayvan.

1969

Köpek, sahibinin ağızlığını çıkardı, ama kayışını çözmedi.

1970

Kedi, fareyi pençeleriyle kaldırdı ve yaşasın diye salıverdi.

1970

Başka bir tırtıldan bahsettiğimde, nasıl da seviniyor tırtıl!

1970

Hayvanlar oh çekiyor: Başlarına geleceklerden bihaberler.

1971

Karma olarak suç — insanların dile getirilemez kibri: Yerleştiği hayvanların içinde ruhu, alçaklığı için kendi kendini cezalandırıyormuş.
Hangi yüzle onları ruhuyla cezalandırır? Onun aracılığıyla aşağılanmak istiyor olabilirler mi? İnsanın ruhunu istemiyor, ondan tiksiniyorlar. Onların gözünde aşırı şişkin ve fazlasıyla çirkin insan ruhu. Sevimli yoksulluklarını yeğliyor, insanlar yerine hayvanlar tarafından yenmeyi tercih ediyorlar.

1971

Tavus kuşu boynunun maviliğine karşılık, Ay'ı verdi. Tavus kuşunun boynunun maviliğine kondu.

1971

Yetmiş beş yaşındaki farenin anımsayabildiği her şey yanlış. Fakat hatırlamadığında kimse onunla konuşmuyor. Fare bu yüzden konuşup iddialarda bulunuyor. Ve isimlerden yalnızca bazıları doğru olsa da, yaşlanmasına ve giderek daha az, daha da az ve iyice az bilmesine izin veriyorlar.
Sonuçta son delik için de fazla küçük ve buharlaşmış.

1972

Yem ihtiyacı duymayan atlar: Nallarının yere vuruşuyla besleniyorlar.

1972

Kırlangıç avlayan alabalıklar.

1972

Tavuk Kako

Bahçemizin büyük kapısının önünde tozlu ve uyuşuk bir cadde vardı. Çok yağmur yağdığında, at arabalarının derin izler bıraktığı bir çamur deryasına dönüşürdü. Caddede oynamama izin yoktu, bunun için gereğinden fazla yer olan bahçemiz güvenliydi. Fakat kimi zaman dışarıdan giderek heyecanlanan ve sesi yükselen hararetli bir gıdaklama gelirdi. Hemen ardından, sokak çocuklarından kaçan, yırtık pırtık siyah kıyafetler içinde bir adam, bir yandan gıdaklayıp bir yandan korkudan titreyerek içeri dalıverirdi. Çocukların hepsi onun peşinden koşar, "Kako, Kako," diye bağırır ve gıdaklardı. Adam tavuklardan korkar, çocuklar da onu bu yüzden sıkıştırırdı. Çocuklardan birkaç adım ileride, adam gözlerimin önünde adam tavuğa dönüşüverirdi. Şiddetle, ama ümitsizce gıdaklar ve kollarını birer kanat gibi çırpardı. Dedemin evinin merdivenlerini nefes nefese tırmanır, ama asla içeri girmeye cesaret edemez, öteki taraftan aşağıya atlar ve hareketsizce yatar kalırdı. Bahçeye girmelerine izin olmayan çocuklar, gıdaklayarak bahçe kapısının önünde beklerdi. Kako ölü gibi yattığında, biraz korkar, çekip giderlerdi. Ancak az sonra zafer şarkılarını tuttururlardı: "Kako la gallinica! Kako la gallinica!" – "Tavuk Kako! Tavuk Kako!" Çocukların sesi geldiği sürece, Kako yattığı yerde hareketsiz kalmayı sürdürürdü. İşitme mesafemizin dışına çıktıkları anda, kalkar, üstünde başındaki tozu silkeler, dikkatlice dört bir yöne bakınıp, bir süre korkmuş halde etrafa kulak kabartır ve sonunda iki büklüm ve tamamen sessizce bahçe kapısından dışarı süzülüverirdi. Artık bir tavuk olmadığından, kanat çırpmaz ve gıdaklamaz, yeniden çevrenin ezik budalasına dönüşürdü.

Bazen, çocuklar fazla uzaklaşmadan caddede onu beklediklerinde, bu tuhaf oyun baştan başlardı. Çoğunlukla, başka bir caddeye doğru uzaklaştıklarından, devamında ne olup bittiğini göremezdim. Belki Kako'ya acır, her aşağı atladığında korkar, ama dev, kara bir tavuğa dönüşümünü her defasında aynı heyecanla izlerdim. Çocukların neden onu takip ettiğini anlamaz ve atlayışının ardından yerde hareketsiz yattığında, ayağa kalkmayacağından ve bir daha asla tavuğa dönüşmeyeceğinden korkardım.

Kurtlar

Kimi yıllar Tuna donar; insanlar, birbirlerine bununla ilgili ilginç hikâyeler anlatırmış. Annem gençliğinde sık sık kızakla Romanya'ya gidermiş. Bana, büründüğü sıcak tutan kürkleri gösterirdi. Hava çok soğuduğunda, kurtlar dağlardan iner ve açlıktan kendinden geçmiş halde atlara ve kızaklara saldırırmış. Arabacı, kurtları kırbaç darbeleriyle kovmaya çalışsa da, bu hiçbir işe yaramaz ve insanlar, kurtlara ateş etmek zorunda kalırmış. Bir keresinde böyle bir yolculukta, kimsenin yanına ateş edecek bir şey almamış olduğu ortaya çıkmış. Evde hizmetkâr olarak yaşayan silahlı bir Çerkes'in de gelmesi gerekiyormuş; fakat Çerkes gecikince, arabacı yola onsuz koyulmuş. Kurtlara karşı kendilerini savunmakta zorlanan insanlar, büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmış. Eğer şans eseri karşılarına bir kızak çıkmamış ve kızaktaki iki adam ateş ederek bir kurdu öldürüp diğerlerini kaçırmamış olsa, sonucun kötü olması işten bile değilmiş. Annem büyük bir korkuya göğüs germiş. Uzun yıllar sonra bile rüyalarına girecek kadar yakınlarına gelmiş olan kurtların kırmızı dillerini anlatırdı.

Bu hikâyeyi dinlemek için sık sık yalvarırdım ve o da zevkle anlatırdı. Böylece, fantezimi dolduran ilk vahşi hayvanlar, kurtlar olmuştu.

Bir gece, nihayet uykuya dalmayı başardıktan sonra, yatağıma eğilen dev bir kurt beni uyandırdı. Ağzından uzun, kırmızı bir dil sarkan kurt korkunç bir şekilde tıslıyordu. Avazım çıktığınca bağırdım: "Kurt! Kurt var!" Kimse beni duymuyor, kimse yardıma gelmiyordu; gittikçe daha kulak tırmalayıcı bir şekilde bağırıyor ve ağlıyordum. Ardından bir el ortaya çıkıp kurdu kulağından yakaladı ve kafasını aşağıya çekti. Arkasında babam duruyordu. Bağırmaya devam ettim: "Kurt! Kurt!" Babamın onu defetmesini istiyordum. Bana, elindeki kurt maskesini gösterdi. Ona inanmamıştım; uzun süre "Görmüyor musun, bendim, gerçek bir kurt değildi!" diye tekrarlaması gerekti. Sakinleştirilecek gibi değildim; hüngür hüngür ağlamaya devam ettim.

Engerekler

Bir sonraki yazı geçirdiğimiz Erdel'deki Braşov'a dair, ormanlar ile bir dağ, bir kale ile kalenin kurulu olduğu tepenin yamaçlarındaki evleri hatırlıyorum. Ben bu manzaranın bir parçası değilim; ama babamın o zamanlar anlattığı yılan hikâyeleri aklımda kalmış. Viyana'ya gelmeden önce, Braşov'daki bir yatılı okulda okuyormuş. O bölgede çok sayıda engerek varmış ve köylüler onlardan kurtulmak istiyormuş. Erkek çocukları onları nasıl yakalayacaklarını öğrenir ve bir çuval dolusu ölü engerek için iki madeni para alırlarmış. Babam bana, engerekleri bir şey yapamayacakları şekilde, başlarının hemen arkasından nasıl tutacağımı ve ardından nasıl vurarak öldüreceğimi göstermişti. İnsan bir defa anladı mı

kolay olduğunu, hiçbir tehlikesinin olmadığını söylemişti. Ona hayranlık duyuyor ve çuvaldakilerin gerçekten tamamen ölü olup olmadıklarını bilmek istiyordum. Ölü numarası yapacaklarından ve birden dışarı fırlayacaklarından korkuyordum. Çuvalın ağzı sıkı sıkıya bağlı oluyordu ve engerekler ölü olmak zorundaydı, yoksa paranı vermezlerdi, diyordu babam. Bir şeyin tamamen ölü olabileceğine inanamıyordum.

Fare Kürü

Fare görünce, annem kontrolünü tamamıyla kaybeder, dizlerinin bağı çözülürdü. Süzülüp geçen bir tanesini görür görmez çığlığı basar ve ne yapıyor olursa olsun yarıda bırakırdı; bazen elinde tuttuğu şeyi düşürdüğü de olurdu; ve cıyaklaya cıyaklaya kaçarken, fareden sakınmak için olacak, garip zik-zaklar yapardı. Bu duruma alışkındım; oldum olası böyle şeyler olurdu. Babam yanımızda olduğu sürece, bu durum beni pek etkilemezdi; babam, seve seve anneme koruyuculuk yapar ve onu nasıl sakinleştireceğini bilirdi. Kaşla göz arasında fareyi korkutup kaçırdıktan sonra, annemi kollarına alıp havaya kaldırır, bir çocuk gibi kucağında odada dolaştırır ve kulağına teskin edici sözler fısıldardı. Bu sırada, diyebilirim ki, iki farklı yüze bürünürdü: Annemin dehşetini kabul eden ve paylaşan ciddi bir yüz ve aydınlanmasını müjdeleyen ve belki de biz çocuklara özel olan eğlenceli bir yüz. Ardından ihtiyatlı ve titiz bir şekilde yeni bir fare kapanı kurardı. Önce kapanı, ne kadar etkili olduğunu söyleyip durarak, annemin gözünün önünde tutar, içindeki karşı konulamaz peyniri över ve kapanın ne kadar güvenilir bir şekilde kapandığını birkaç kez gösterirdi. Böylece her şey geldiği hızla ortadan kaybolurdu. Yeniden kendi ayaklarının üzerinde

duran annem, güler ve şöyle derdi: "Ben sensiz ne yapardım, Jacques!" Ve bunu bir inilti daha izlerdi: "Off, ne aptalca!" Ve o "off" ağzından çıkar çıkmaz, onu tanırdık, yine eski haline dönmüş olurdu.

Viyana'da babam artık yanımızda olmadığında, onun rolünü üstlenmeye çalıştım. Ancak bu oldukça zordu. Onu kollarıma almak için fazlasıyla küçüktüm, ayrıca ne babamın sözlerine ne de farenin üzerindeki etkisine sahiptim; başımdan savana dek fare odanın içinde bir sağa bir sola koşturup duruyordu. Bu yüzden, her şeyden önce annemi başka bir odaya kaçırmaya çabaladım. Bunu başarıp başaramamam, annemin paniğinin değişiklik gösteren derecesine bağlıydı. Bazen, farenin kendini gösterdiği odanın içinde uzunca bir süre kalacak kadar kendini kaybederdi. O zamanlarda işim özellikle zor olurdu; çünkü annemin zik-zakları fareninkilerle kesişir, ikisi de bir süre bir o yana bir bu yana koşardı: Sanki birbirlerini dehşete düşürmekten vazgeçemiyormuşçasına birbirlerinin üzerine, ardından farklı yönlere ve yine birbirlerinin üzerine atlayıp durdukları anlamsız hareketler. Bu şamatayı çoktan tanıyan Fanny, kendiliğinden elinde yeni bir kapanla mutfaktan çıkagelirdi. Bu, *onun* göreviydi. Ve aslında, daima fareye söylenen etkili sözleri bulan da o olurdu: "Orada senin için domuz yağı var, aptal hayvan! Yakalan artık!"

Sonradan annemden talep ettiğim açıklamalar yerine, yalnızca genç kızlık çağıyla ilgili hikâyeler gelirdi: Nasıl masaların üstüne atlayıp bir daha aşağıya inmediğini, korkusunu nasıl odalarına kaçacak olan ablalarına da bulaştırdığı, bir defasında nasıl üçünün de aynı masanın üstüne kaçtıkları ve orada dururlarken, erkek kardeşlerinden birinin, "Ben de sizin yanınıza geleyim mi?" dediğini. Bir açıklama yoktu ve annem bir tane bulmaya da çalışmıyordu. Tekrar bir zamanlar olduğu genç kıza dönüşmek istiyordu ve bir farenin ortaya çıkması, bunu yapmak için annemin yegâne şansıydı.

Sonradan, ne zaman İsviçre'de bir otel odasına yerleşsek, bunun için özellikle zille çağırdığı oda hizmetçisine sorduğu ilk soru, fare olup olmadığı olurdu. Basit cevaplardan tatmin olmaz; tutarsızlıklarını keşfetmek amacıyla, cevaplayanı zora sokacak farklı biçimlerde sorusunu yinelerdi. Otelde en son ne zaman, kaçıncı katta, hangi odada, bizimkinden ne kadar uzakta fare görüldüğünü duymaya özellikle önem verirdi, çünkü odamızda asla fare görülmemiş olduğu aşikârdı. Bu çapraz sorgunun yatışma biçimi de bir o kadar acayipti: Sorgu biter bitmez valizleri boşaltır, evindeymiş gibi odaya yerleşirdi. Birkaç kez uzman edasıyla odada bir aşağı bir yukarı yürür, mobilyalar hakkında fikirlerini beyan eder, balkona çıkar ve hayranlıkla manzarayı seyrederdi. Ardından yine, sevdiğim, kendine hâkim ve özgüvenli haline bürünürdü.

Annemin fare korkusuna kapıldığında yaşadığı dönüşümden duyduğum utanç da benimle birlikte büyüdü. Yalta günlerinde, iyi tasarlanmış bir girişimde bulunarak annemi iyileştirmeye çalıştım. Yılda iki kez beni ziyarete gelip, birkaç gün Yalta'da kalıyordu. Birinci kattaki güzel, büyük bir odaya yerleşiyor, bu konuda vicdanları tamamen rahat olmayan Herder Hanımlara sorularını sormaktan asla vazgeçmiyordu. Ancak Herderler, çapraz sorguya hiç de uygun değildi, kaçamak cevaplar veriyor, gülüyor, ve meseleyi o kadar az ciddiye alıyorlardı ki, rahat uyuyabilmek için annem beni neredeyse bir saat boyunca sorulara boğuyordu. Bu, geldiğine o kadar sevinmem ve onunla konuşmak istediğim sayısız konu olması nedeniyle, pek hoş bir başlangıç olmazdı. Sakinleştirme amaçlı yalan yanlış cevaplarsa benim zevkime uymuyordu. Genç bir Odisseas hayranı olarak, insanın başka birisine dönüşüp kendisini gizlediği tamamen uydurma hikâyeleri sevsem de, şairane bir etkinliği gerektirmeyen ufak yalanları sevmiyordum. O yüzden, bir defasında annem gelir gelmez meseleyi Odisseas usulü ele alıp, kararlı bir biçimde kısaca,

başımdan muhteşem bir şey geçtiğini ve ne olduğunu ona anlatmam gerektiğini söyledim: Çatı katındaki odamda, fareler bir toplantı düzenlemişti. Dolunay ışığında çok sayıda, en azından bir düzine fare bir araya gelmiş, çember oluşturup dans etmişti. Yatağımdan onları izleyebilmiş; içerisi oldukça aydınlık olduğundan, en küçük ayrıntısına varıncaya dek her şeyi görebilmiştim. Gördüğüm, gerçekten de bir danstı; çember halinde, hep aynı yönde, başka zamanlarda hareket ettikleri gibi aceleyle değil, süzülür gibi değil de sürünür gibi hareket etmişlerdi. Yavrusunu ağzında taşıyan bir anne fare de dansa katılmıştı. Yarı yarıya annesinin ağzının içinde olan bu ufaklığın ne kadar narin olduğunu anlatacak söz yoktu, fakat annesinin diğerleriyle birlikte dönmesi yavrunun hoşuna gitmiyor gibi gelmişti bana. Tiz bir sesle ağlamaya başlamış ve dansın büyüsüne kapılmış olan anne fare, durmak istemediğinden, gittikçe daha yüksek sesle ağlamıştı. Ta ki annesi kararsızca, hatta belki biraz da isteksizce çemberi terk edip, biraz uzakta, ama hâlâ ay ışığında ufaklığı besleyene dek. Annemin bunları görememiş olması ne kadar da yazıktı! Aynı insanlardaki gibi olmuş, annesi ufaklığa meme vermişti. İnsanlara o kadar benziyorlardı ki, fare olduklarını neredeyse unutmuştum. Ancak bakışlarımı tekrar dans edenlere çevirdiğimde bu gerçeğin yeniden bilincine varmıştım, fakat dansta da faremsi hiçbir şey yoktu, öyle olmak için fazla düzenli, fazla ölçülüydü.

Annem, sözümü kesip, telaşla, başka kimseye bundan söz edip etmediğimi sordu. Hayır, tabii ki hayır, böyle bir şeyi insan kimseye anlatamaz, buna kimse inanmaz ki. Yalta sakinleri çıldırdığımı düşünür. Onlara böyle bir şeyi anlatmam. "Hikâyenin kulağa ne kadar acayip geldiğinin farkmdasın yani. Bunları rüyanda görmüşsündür." Ancak yine de, dile getirdiği kuşkulara rağmen, anlattıklarımın gerçek olmasını yeğleyeceğini fark ettim. Emziren anne fare onu derinden

çarpmıştı. Tekrar tekrar olayın ayrıntılarıyla ilgili sorular soruyordu. Uydurduğumun tabii ki bilincinde olmama rağmen, hikâyeyi ne kadar etraflıca anlatırsam, aslında o kadar gerçek olduğu hissine kapılıyordum. Annemin de içinde bulunduğu durum benzerdi; evdeki diğer insanlara bundan bahsetmemem konusunda beni uyarmıştı. Rüya görmediğimde ne kadar ısrar eder, ne kadar çok kanıt gösterirsem, bu konuda hiçbir şey anlatmamam, onun gözünde o kadar önemli hale geliyordu; bir sonraki dolunayı bekleyip o zaman ne olacağını görmeliymişim. Ayrıca dansın, ay ışığının odanın içine düşmeyecek kadar uzaklaşmasına dek nasıl sürdüğünü de tasvir etmiştim. Ancak anne fare dans edenlerin oluşturduğu çembere dönmemiş, daha uzun süre yavrusuyla ilgilenmiş, onu –patileriyle değil, diliyle– temizlemişti. Ne zaman ki dolunayın ışığı odanın içine düşmez olmuştu, hepsi birden ortadan kaybolmuştu. O zaman ışığı açıp dikkatlice yere bakmış ve fare pisliği bulmuştum. Bu beni hayal kırıklığına uğratmıştı; zira dans o kadar tören havasındaydı ki, bu sırada insanlar asla böyle salıvermezlerdi. "Adaletsizsin," dedi annem, "tam senlik bir tavır. Aşırı beklentiye giriyorsun. Bir çeşit dans ediyor olsalar da, yine de insan değiller." "Ama yavrusuna meme verişi aynı insan gibiydi." Annem, "Evet, olabilir," dedi, "olabilir. Ama içini boşaltanın emziren anne fare olmadığına eminim." "Yok, o değildi, pislikler başka bir yerlerdeydi." Bu ve benzeri ayrıntılarla annemin inancını sağlamlaştırıyordum. Olaylardan kimseye söz etmeme konusunda anlaşmıştık. Bir sonraki dolunayda olanları Arosa'ya, ona anlatmayı unutmamalıydım.

Annemin fare korkusu böylece silinip gitmişti. İleriki yıllarda da ona, her şeyi uydurduğumu itiraf etmekten kaçındım. Beni kandıran hayal gücümle dalga geçerek olsun, yalancı karakterimden duyduğu endişeyi dile getirerek olsun, çeşitli şekillerde hikâyemi sarsmaya çalıştı. Ancak her şeyi,

bir kez de olsa, anlattığım gibi gördüğümde ısrarcı olmayı sürdürdüm. Bir daha hiçbir dolunay, fareleri geri getirmedi. Belki de odamda izlendiklerini hissetmiş ve danslarını daha güvenli bir yerde yapmaya başlamışlardı.

Hayvanların Varışı

Karl Beck, tam da insanın isteyeceği gibi, enerjik ve akıllı bir öğretmendi. Rüzgâr gibi hızla sınıfa dalar, zaman kaybetmez, önümüzde durduğu anda ilk konuya çoktan girmiş olurdu. Dik dururdu ve herhangi bir katılık ifadesine sahip olmadan dümdüz duran, ince bir vücudu vardı. Dersinde kişisel sorunlara yer olmamasının nedeni konusu muydu? Matematiği açıktı ve herkese yönelikti. Aramızda fark gözetmez, herkese hakkını verirdi. Ama birisi derse iyi eşlik ettiğinde, çekinmeden sevinirdi. Bunu öyle bir gösterme biçimi vardı ki, insan, üstün tutulduğunu hissetmezdi; tıpkı hayal kırıklığının da kimseye mağduriyet hissi vermediği gibi. Yaşına göre pek saçı var denemezdi, ama kalanlar ipek gibi yumuşak ve sarıydı. Onu gördüğümde, içim neşeyle dolardı. Fakat insana, sıcaklığıyla değil, daha çok verdiği korkusuzluk duygusuyla egemen olurdu. Bize işkence etmediği gibi, gönlümüzü kazanmak için de çabalamazdı. Yüzünde çok hafif bir alay olurdu, ama ironiye yer yoktu. Kendini üstün göstermek onun yapacağı şey değildi, daha çok sanki öğrencilik günlerinden kalma bir alaycılığı korumuş ve öğretmenliğinde bunu göstermemek için biraz çabalaması gerekiyormuş gibiydi. Eleştirel bir insan olmalıydı, bunu onu hatırladığımda fark ediyorum: Araya koyduğu mesafe, düşünsel bir mesafeydi. Öğretmenlerin sıkça yaptığı gibi ağırlığı değil, canlılığının sürekliliği ve açıklığı aracılığıyla insanı etkilerdi. Sınıf ondan o kadar az

korkardı ki, başlarda onu harcamak için bir denemede bulunmuştuk. Bir gün yaygarayla karşılanmış, kapıda durduğunda sınıf bağırmayı sürdürmüştü. Durumu kısaca bir gözden geçirdikten sonra, kızgın bir şekilde, "Ders yapmıyorum!" demiş ve kapıyı arkasından çarparak ortadan kaybolmuştu. Ceza, mahkeme, inceleme yoktu. Sadece gitmişti. Sınıf, yaygarasıyla baş başa kalmış ve başlangıçta zafer olarak görülen şey, bir gülünçlük hissiyle son bulmuş ve silinip gitmişti.

Coğrafya ders kitabımızın yazarı Emil Letsch, aynı zamanda öğretmenimizdi de. Letsch bizim derslere girmeden önce, kitabını tanıyor, çok miktarda sayı içerdiğinden kitabın yarısını ezbere biliyordum. Dağların yüksekliklerinden nehirlerin uzunluklarına, ülkelerin, şehirlerin ve kantonların nüfuslarına, sayılarla ifade edilen ne kadar şey varsa ezberlemiştim ve hâlâ çoğu eskiyip güncelliğini yitirmiş bu sayılardan mustaribim. Böylesi bir zenginliği kaleme alan insandan beklentilerim büyüktü. Kitap yazmış olan herkes benim için bir nevi tanrıydı. Fakat bu yazarın, tanrının yalnızca hiddetini aldığı ortaya çıkmıştı. Letsch, dersten çok emir veriyor ve bahsettiği her nesnenin fiyatını da söylüyordu. O kadar katıydı ki, bir kez olsun gülmemiş, hatta gülümsememişti. Zaten kitabında olmayan hiçbir şey söylemediğinden, kısa bir süre sonra canımı sıkmaya başlamıştı. Hastalık derecesinde az ve öz konuşuyor ve aynısını bizden de bekliyordu. Kötü notlar sınıfın üstüne dayak gibi yağıyordu Öğrencileri Letsch'ten o kadar nefret ediyordu ki, birçoğunun hatırında ona dair kalan yegâne şey bu nefret olacaktı. Daha önce hiç hiddeti bu kadar yoğun bir insanla karşılaşmamıştım; zira diğer hiddetli insanlar kendilerini daha uzun uzadıya ifade ediyordu. Bu, belki bir emretme alışkanlığı, belki de hiddetten çok suskunluktu. Fakat çevresine yaydığı soğukluğun, insanı felç eden bir etkisi vardı. Keçi sakallı, ufak tefek bir adamdı, bu belki azmine katkıda bulunmuş olabilir.

Araştırma gezilerine dahi katılmış bu adamın coğrafyayla uğraşma nedenini açıklayacak bir şeyler bulma umudumu hiç kaybetmemiştim. Ancak onda gözlemlediğim dönüşüm başka türden olmuştu. Bayan Herder'in beni beraberinde götürdüğü, Caroline ve Mariana Adaları ile ilgili loca evindeki bir söyleşide o da vardı. Bilgili bir jeopolitika uzmanı olan konuşmacı Münihli General Haushofer'in, bizim Letsch karşısındaki üstünlüğü, rütbesiyle sınırlı değildi. İçeriğinin kesinliği ve açıklığıyla zengin bir konuşmaydı ve sonradan Güney Pasifik Adalarıyla ilgilenmem konusunda beni teşvik eden şey olmuştu. Ne var ki, konuşmanın havasından hoşnut olmamıştım ve buna, konuşmacının askeri tavırlarının hoşuma gitmemesinin sebep olduğunu düşünmüş, yine de sonradan hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmiştim. Ancak bu kısa sürede çok şey öğrenmiştim ve Profesör Letsch ansızın Bayan Herder'le selamlaştığında, bu tür durumlarda hep olduğu gibi, gittikçe büyüyen bir neşeye kapıldım. İkisi, birlikte katıldıkları bir Girit seyahatinden tanışıyorlardı ve Letsch, Zollikon'da oturduğundan, eve dönüş yolumuz aynıydı. Bayan Mina ile diyaloğunu duyduğumda kulaklarıma inanamamıştım. Arka arkaya üç, dört, hatta beş cümle kuruyor, gülümsüyor, hatta gülüyordu. Hâlâ kız yurdu olduğunu sandığı Villa Yalta'da oturmamdan duyduğu şaşkınlığı dile getirdi. "Demek bu yüzden coğrafyayla ilgileniyor," dedi, "bu özelliğini sizden almış, Bayan Herder!" Ama bu daha neydi ki: Adlarıyla andığı diğer hanımların da durumları hakkında bilgi edindi. Bayan Herder'e, sık sık İtalya'ya gidip gitmediğini sordu. Kontes Rasponi bir yıl önce Djerba adasında ölmüş... Eve dönüş yolu boyunca, bu böyle sürüp gitti; sonunda hafif boğukça da olsa, şiddetle ve içten bir biçimde bizimle vedalaşan, cana yakın, kibar bir adamdı.

Bayan Mina'nın dediğine göre, seyahatte Bay Letsch bütün fiyatları biliyormuş ve üçkağıtçılığa asla göz yummamış.

Adamın ezbere bildiği fiyatlar! Bayan Mina buna hâlâ inanamıyormuş.

Letsch'in dersi benim için hiçbir anlam ifade etmiyordu ve kitabını da pekâlâ bir başkası da yazabilirdi. Ancak, kendisinden bekleyeceğim son şey olan ani bir dönüşümü tecrübe edebilmemi ona borçluyum.

Doğa tarihi öğretmenimiz Karl Fenner hakkında daha hoş şeyler anlatabilirim. Adam bu noktada, önüme serdiği dev manzarada kayboluyor. Bay Fenner, evde temelleri atılmış bir şeyi devam ettirmedi, tamamen yeni bir işe girişti. Annem, geleneksel bir doğa tasavvuruna sahipti. Güneşin batışından pek de etkileyici bir biçimde bahsetmez ve taşındığımız evleri, elinden geldiğince, en çok zaman geçirdiğimiz odaların batıya dönük olacağı şekilde seçerdi. Meyveleri ve gül kokusunu beğendiğinden çocukluğunun meyve bahçelerini severdi. Bulgaristan, onun gözünde, kavun, şeftali ve üzüm ülkesiydi ve bu, oldukça gelişmiş koku ve tat duyularının işiydi. Ancak evde hayvan beslemiyorduk ve lezzetli birer yiyecek olarak bahsettiği durumlar hariç, benimle hayvanlar hakkında hiç ciddiyetle konuşmamıştı. Çocukluğunda kazların nasıl semirtildiğini tasvir eder; ben öfke ve acıma duygularıyla kendimden geçerken, böyle semiz kazların ne kadar da lezzetli olduğunu anlatırdı. Semirtme işleminin zalimliğinin pekâlâ bilincindeydi. Sadece anlatılanlardan tanıdığım hizmetçi kızın kuşun gagasına gittikçe daha fazla mısır dolduran insafsız başparmağı, kâbuslarıma giriyordu; rüyalarımda bir kaza dönüşüp, çığlık atarak uyanana dek yemekle tıka basa doyduğumu görüyordum. Annemse, böyle şeylerden bahsederken gülümseyebiliyordu ve biliyordum ki, bu sırada kazın tadını düşünüyordu. Tek bir hayvan türü hakkında bana gerçekten ayrıntılı bilgi vermişti: buz tutan Tuna'nın kurtları. Geçmişte korkmuş olduğundan, onlara saygı duyuyordu. Manchester'da babam beni hayvanat bahçesine götürürdü.

Babamın pek az vakti olur, o yüzden bu sık tekrarlanmazdı. Annem hiç bizimle gelmez, sıkıldığından olacak hiç yanımızda olmazdı. Kendini tamamıyla insanlara vermişti. Babam sayesinde, hayvanlarla çocukluğu yaşanmaya değer kılan o tecrübeler başlamıştı. Beni hayran bırakacak şekilde onları taklit ediyordu. Hatta İngiltere'deki bütün çocukların bahçede beslediği küçük kaplumbağaya dönüşmeyi dahi başarıyordu. Sonra her şey birden kesildi. Altı-yedi yıl annelerin hayvansız dünyasında yaşadım. Evimiz büyük heykellerle dolup taşıyorduysa da, hiçbiri bir hayvanın görünüşüne sahip değildi. Annem, Yunan tanrılarını ve kahramanlarını bilse de, insanları onlara da tercih ediyordu. Mısırlıların çift görünümlü tanrılarındansa ancak yetişkinliğimde haberdar oldum.

Scheuchzerstrasse'deki evimizin balkonundan boş bir arsa görünürdü. Çevredeki binaların sakinleri, orada küçük sebze bahçeleri oluşturmuştu. Bunlardan biri, bir polise aitti. Polisin, bir de, gayretle ve her tür dalavereyle bakıp beslediği bir domuz yavrusu vardı. Yazın okul yedide başladığından, saat altıda kalkar ve polisi, komşu bahçelerin çitlerinin üzerinden atlayıp domuz yavrusu için aceleyle yiyecek koparken suçüstü yakalardım. Önce dikkatle evlerin pencerelerine bakıp, izlenmediğinden emin olmaya çalışırdı. Herkes uykuda olurdu; beni ise, belki de çok küçük olduğumdan, fark etmezdi. Ardından elinden geldiğince çok yiyeceği aceleyle koparır ve hızla –domuzuna verdiğimiz isimle– Sugie'ye koşardı. Üzerinde polis üniformasının pantolonu olurdu; kendi mahsulünü korumak için ustaca bir atlayışla bir sebze tarhından diğerine geçerken, pantolonunun yanlarındaki uzun şeritler onu rahatsız etmiyor gibiydi. Sugie doymak bilmezdi ve biz onun homurtularını dinlemeyi severdik. Küçük kardeşim Georg ne zaman çikolata çalsa, dur durak bilmeden homurdayarak onunla Sugie diye dalga geçerdik. O zaman ağlar ve bir daha asla yapmayacağına söz verirdi. Fakat polisin ortaya koydu-

ğu kötü örnek onun için yine karşı konulmaz bir hal alır ve bir sonraki gün yine çikolata ortadan kaybolurdu.

Sabahları küçük kardeşlerimi uyandırırdım ve üçümüz de, mutfak balkonunda saklanıp nefesimizi tutarak polisin gelmesini beklerdik. Polisin atlamasını gıkımızı çıkarmadan izler, ancak o gittikten sonra yüksek sesle homurtular çıkarırdık. Sugie, bizim evcil hayvanımıza dönüşmüştü. Fakat ne yazık ki uzun yaşamadı ve biz yine yalnız ve farkında olmasak da hayvanlara susamış halde kaldık. Bütün bu süre boyunca annem, Sugie'ye hiç ilgi göstermemişti; onu ilgilendiren tek şey, düzenbaz polisti. Bize, onun üzerinden bol bol ders verirdi. Zevkini çıkara çıkara, uzun uzadıya riyakârlık üzerine konuşur, Tartuffe'ten* bahsedecek derecede uçar ve düzenbazlığın cezasız kalmayacağına ahdederdi.

Hayvanlarla ilişkimiz o zamanlar hâlâ bu kadar acınasıydı. Bu durum, ancak Fenner'in okulda verdiği doğa tarihi dersiyle temelden değişecekti. Bitmek tükenmek bilmeyen bir sabırla, bize bitkiler ile hayvanların yapısını anlatırdı. Evde özenle tamamladığımız renkli çizimler yaptırırdı. Bu çizimlerden kolayca tatmin olmaz, her hataya değinir, sakince ama inatla bizi bu hataları düzeltmeye zorlardı. Bana ise çoğunlukla resmi atıp baştan denememi salık verirdi. Neredeyse ödevlere ayırdığım tüm zamanda doğa tarihi defterlerimle meşgul olurdum. Verdiğim emek nedeniyle onlara sevgiyle bağlıydım. Arkadaşlarımın gözümü alan çizimlerine hayranlıkla bakardım. Basit ve güzel çizimlerle dolu ne defterler vardı! Bana böyle bir defter gösterildiğinde, kıskançlık değil şaşkınlık duyardım. Öğrenmekte zorlanmayan bir çocuk için, şu ya da bu alanda tamamıyla başarısız olmaktan daha olağan bir şey yoktur. Resim çizmekte daima sınıfın en kötüsüy-

* *Tartuffe* (*Tartuffe ou l'imposteur*): Molière'in dini riyakârlıkla ilgili ünlü bir oyunu. (ç.n.)

düm; o kadar kötüydüm ki, sevecen ve samimi bir insan olan Fenner'in bana acıdığını hissediyordum. Fenner kısa boylu ve biraz şişmancaydı, sesi yumuşak ve hafifti; fakat dersi nesnel ve iyi düşünülmüş, keyif veren bir titizliğin ürünüydü. Yavaş ilerlerdik, ama onun dersinde ele aldığı konuyu insan bir daha asla unutmaz, sonsuza dek kafasına kazırdı.

Bizi, hepimizin hoşlandığı inceleme gezilerine çıkarırdı. Bu geziler sakin ve neşeli geçer, hiçbir şey atlanmazdı. Rumen Gölü'nün kenarından çeşit çeşit su canlısını toplar, okula götürürdük. Mikroskopta, en küçük alana sığan bu fantastik yaşamı gösterirdi, ardından gördüğümüz her şeyi çizerdik. Bunlardan bahsedip, zaten her şeyi bilen okurlara dayatmak istemeyeceğim bir doğa tarihi dersi vermeye başlamamak için kendimi zor tutuyorum. Ama yeme ve yenilme konularıyla ilgili o zamanlar başlayan hassas tavrını paylaşmadığını söylemek zorundayım. Doğada gerçekleşenleri olduğu gibi kabul ediyordu, bizim ahlaki değer yargılarımıza tabi değildi. Fikir beyan ederek bu sonsuz derecede acımasız süreçlere müdahil olmak için fazlasıyla gösterişsiz, fazlasıyla mütevazıydı. Konuşmaya zaman olan gezilerde bu türden duygu yüklü bir ifade ağzımdan kaçarsa, başka zamanlardaki huyunun aksine, susup cevap vermezdi. Bizi bu konularda, sıkıcı muhabbetler ve gevezelikler olmaksızın, sadece tavrı aracılığıyla erkeksi ve soğukkanlı bir yaklaşıma alıştırmak istiyordu. Bu yüzden, suskunluğunu kınama olarak duyumsamak zorunda kalmış ve kendimi biraz geri çekmiştim.

Bizi, planladığı bir mezbaha gezisine hazırlıyordu. Birkaç saat öncesinde, tekrar tekrar hayvanlara acı çektirilmediğini, geçmiştekinin aksine hızlı ve acısız bir şekilde ölmelerine özen gösterildiğini anlatıyordu. Bu bağlamda "insani" sözcüğünü kullanacak kadar ileri gitmiş ve her birimizin kendi çevresindeki hayvanlara nasıl davranması gerektiğini iyice kafamıza kazımıştı. Ona o kadar saygı duyuyor, o kadar çok seviyordum

ki, bu biraz aşırı tedbirli mezbaha hazırlığına da, ondan soğumadan katlanabiliyordum. Onun yerinde Letsch olsa, nasıl bizi askeri bir edayla komuta ederek mezbahaya götüreceğini ve bu nazik sorunu, kimseye dikkat etmeden, incelikten en yoksun biçimde çözmeyi deneyeceğini düşündüm. Ama gittikçe yaklaşan gezi tarihine korkuyla bakıyordum. İyi bir gözlemci olan, insanlarla ilgili şeyler de kolay kolay gözünden kaçmayan Fenner, konuyu kendime saklamakta inatçı olup, alay edeceklerinden korktuğum sınıf arkadaşlarıma hiçbir şey söylememiş olsam da, bu durumu fark etmişti.

Günü gelip de mezbahayı gezdiğimizde, beni yanından ayırmadı. Her aleti, sanki hayvanların iyiliği için düşünülmüş gibi anlatıyordu. Sözleri, koruyucu bir tabaka olarak benimle gördüklerimin arasına giriyordu; öyle ki, onları açıkça tasvir etmeyi beceremem. Bugün geri dönüp baktığımda, bir ölüm vakasının acısını sözleriyle dindirmek isteyen bir rahip gibi davranmış olduğunu düşünüyorum. Konuşmalarının, beni korkumdan korumaya yaramış olsalar da, dalkavukça geldiği yegâne zamandı. Ancak amacına ulaşmıştı; her şeyi bir duygu patlaması yaşamaksızın sakince karşılamıştım. Yanında dolaştırdığı bilimi, bize her şeyi berbat eden bir şey gösterene dek kendinden memnun olabilirdi. Az önce kesilmiş, açık bir şekilde önümüzde yatan bir koyunun yanından geçiyorduk. Amniyon kesesinin içinde minicik bir kuzu yüzüyordu. Yarım başparmak büyüklüğünde ya var ya yoktu; kafası ve ayakları açık bir şekilde seçilebiliyordu, ancak sanki her yanı şeffaf gibiydi. Belki de kuzunun farkına varmayacaktık, ama bizi durdurup yumuşak, fakat kayıtsız sesiyle gördüğümüz şeyi açıkladı. Hepimiz çevresinde toplanmıştık, o da artık bana dikkat etmeyi bırakmıştı. Şimdi ona bakıyor ve sessizce "cinayet" diyordum. Yeni arkamızda bıraktığımız savaş dönemi sayesinde, bu sözcük kolayca ağzımdan çıkıvermişti; fakat sanırım bunu söylerken bir çeşit trans halindeydim. Dediğimi duymuş olma-

lı, çünkü konuşmayı bırakıp, "Artık her şeyi gördük," diyerek arkamıza bile bakamadan bizi mezbahadan çıkarmıştı. Belki de, gerçekten bize göstermek istediği her şeyi görmüştük, ama yine de bizi mümkün olduğunca çabuk dışarı çıkarmakistiyormuşçasına hızlı yürümüştü.

Ona olan güvenim böylece sarsılmıştı. Çizim defterlerini elime almayı bırakmıştım. Artık çizim yapmıyordum. O da bu durumun farkındaydı, ondan sonraki derslerde benden çizim istemedi. Yaptıklarımızı eleştirmek ve düzeltmek için yanımızdan geçtiğinde, benim defterim kapalı kalırdı. Dönüp benden yana bakmazdı. Derslerinde dilimi yutmuş gibi sessiz dururdum, sonraki inceleme gezilerine de hasta rolü yapıp gitmedim. İkimiz haricinde hiç kimse ne olup bittiğinin farkında değildi; ama sanırım o, beni anlıyordu.

Aşımama izin olmayan bir şeyi aşmama yardımcı olmak istediğini, bugün pekâlâ biliyorum. Kendi usulünce mezbahaya meydan okumuştu. Çoğu öğretmene olduğu gibi, ona da bir şey ifade etmiyor olsaydı, bizi o kadar aceleyle dışarı çıkarmazdı. Doksan, yüz yaşındaki bir ihtiyar olarak hâlâ hayattaysa, bilmesini isterim ki, önünde saygıyla eğiliyorum.

Ön-cıvıltı – Son-cıvıltı

Bize "hazine sandığını" getiren Karl Schoch'un öğrencilerle arası iyi değildi. Ufak, yumurta biçiminde, kırmızımsı bir kafası ve bıyığında iyice göze çarpan kanarya sarısı saçları vardı. Bıyığı gerçekten o kadar sarı mıydı, yoksa bize mi öyle geliyordu? Belki de, kesik kesik ya da zıplar gibi olan hareketleri, lakabının doğmasına katkıda bulunmuştu: Tanışmamızın hemen ardından ona "kanarya" adını takmıştık ve sonuna kadar da adı "kanarya" kalmıştı. Konuşmakta zorlanan,

sanki dilini oynatmakla ilgili sorunları varmış gibi görünen genç bir adamdı. Dili, söylemek istediği şeyi meydana getirene kadar uğraşmak zorundaydı. Ardından ancak az sayıda cümle ağzından çıkardı. Çıkardığı sesler, kulağa kuru ve monoton gelirdi. Sesi boş bir mekânda yankılanır gibi çıkar, kısa bir süre sonra yeniden kesilirdi. Önceleri güzel yazı dersimize giriyordu; bana aşırı titiz gelmesinin nedeni, hiç sevemediğim bu ders olabilir. Güzel yazıyı, yeni öğrenmiş bir öğrenci gibi ciddiye alır, çok az konuştuğundan, her bir sözü abartılı bir anlama sahip olurdu. Sözlerini gerekli gereksiz tekrarlardı; bizim kafamıza kazımak istediği şeyi, önce kendisinin bulması gerekirdi. Kime seslenirse seslensin, sesinin tonu hep aynıydı. Dersten önce, bize söyleyeceği şeyleri çalıştığından şüpheleniyorduk. Ancak sonra yine sık sık ve açıklanamaz biçimde takılıp kalır, bütün çalışması boşa giderdi. Zayıf değil ama buraya ait değilmiş gibi dururdu. Doğru düzgün uyum sağlayamamıştı ve o da bunu bilir, sürekli bunu düşünmek zorunda kalırdı.

Güzel yazı söz konusu olduğu sürece, öğrencilerin acımasız sınavından yine de geçer not ile kurtuluyordu. Özenerek yazan ve ondan öğrenerek güzel yazı öğrenen öğrenciler vardı. Yapmaları gereken tek şey, onun tahtaya yazdığı harfleri temiz bir şekilde defterlerine geçirmekti. Bu, en az zihinsel çaba gerektiren dersti ve daha gelişmemiş olanlara kendini gösterme şansı sunardı. Schoch, tahtaya bir şeyler yazarken, susmak için zaman kazanırdı. Sınıfla değil, harflerle ilgilenir; tek tek öğrenciler için değil, herkes için büyük ve itinalı bir şekilde yazardı. Ve korktuğu o bakışlara bir süreliğine sırtını dönebilmek onu rahatlatıyor olmalıydı.

Sonradan Letsch'ten coğrafya dersini devralması, felaketi oldu. Bu konuda kendinden hiç emin değildi ve sınıf, Letsch tarafından ezilmenin intikamını Schoch'tan alma fırsatını kaçırmayacaktı. Albaydan sonra Schoch küçük bir acemi er gibi

görünüyordu ve şimdi artık mütemadiyen konuşmak zorundaydı. Kanaryaya gönderme yapan alçak sesli kuş cıvıltılarıyla karşılanır, dersten sonra yüksek sesli cıvıltılarla yolcu edilirdi. Kuş sesleri başladığında, daha kapıyı arkasından kapatmamış olurdu. Fark eder, ancak bu konu hakkında tek kelime etmezdi ve ne anlama geldiğini bilip bilmediğini anlamak mümkün değildi.

Konu, Güney Amerika'ya gelmişti ve büyük harita, arkasında asılıydı. Bizi teker teker öne çağırıyor, nehirleri haritada gösterip adlarını söylememizi istiyordu. Bir defasında, sıra bana geldiğinde, saymam gerekenler arasında Rio Desaguadero adlı bir nehir de vardı. Adını doğru bir biçimde telaffuz etmiştim etmesine; ki bu da benim için büyük bir beceri gerektirmiyordu; küçüklükten beri en sık duyduğum sözcüklerden biri "agua", yani suydu. Söylediğimi düzeltip, doğrusunun Rio Desagadero olduğunu, burada "u"nun söylenmediğini öne sürdü. "Agua" denmesi gerektiğinde ısrar ettiğimde, bunu nereden bildiğimi sordu. Kafamı karıştırmasına izin vermedim, "Tabii ki bilmem gerekiyor," dedim, "İspanyolca benim anadilim." Bütün sınıfın önünde karşılıklı duruyor, ikimiz de geri adım atmıyorduk. İspanyolca konusunda hakkımı teslim etmemesine sinirlenmiştim. Anlamsız ve sabit bir şekilde, ama onu daha önce hiç görmemiş olduğum kadar kararlı tekrarladı: Rio Desagadero. İki farklı telaffuzu birkaç kez birbirimizin kafasına kaktıktan sonra, surat ifadesi gittikçe sabit bir hal almıştı. Nehirleri göstermek için kullandığım sopa elinde olsaydı, beni onunla döverdi. Ardından aklına kendisini kurtaracak bir fikir gelmişti; beni, "Güney Amerika'da bu başka türlü söyleniyor," diyerek yerime gönderdi.

Bu haklılık inadını, başka bir öğretmene karşı bu kadar abartamazdım. Bu utanç verici durumda kesinlikle layık olduğu acıma duygusunu hissetmiyordum. Ardından onun-

la birkaç dersimiz daha oldu. Sonra birden, ön-cıvıltı çoktan başlamış onu beklerken, başka bir öğretmen gelip, "Bay Schoch artık gelmeyecek," dedi. Hasta olduğunu düşündük, ama kısa süre sonra gerçeği öğrendik. Ölmüştü. Damarlarını kesmiş ve kan kaybından ölmüştü.

Kadın, Köpeğe Dönüşmüştü

Bir gece uyanıp odamda birisini gördüm. Gecelik giymiş Bayan Weinreb, kocasının resminin önünde durdu, resmi yavaşça duvardan alıp, bir şey arar gibi arkasına baktı. Onu net olarak görebiliyordum; perdeler çekilmemiş olduğundan, odanın içi dışarıdaki sokak lambalarının ışığıyla aydınlanıyordu. Burnunu duvara yaklaştırıp duvar boyunca gezdirdi. Bir yandan burnunu çeke çeke koklarken, diğer yandan resmi dikkatlice iki eliyle tutmaktaydı. Ardından aynı yavaşlıkta resmin arka yüzünü kokladı. Oda o kadar sessizdi ki, kadının koklamasını duymak mümkündü. Sırtını dönerken şimdi gördüğüm yüzünü, hep bir köpeğinkine benzetmiştim. Ani bir hareketle resmi yerine astı ve yandaki duvarda asılı olan diğer resme yöneldi. Bu seferki resim daha büyüktü, ağır bir çerçevesi vardı. Resmi tek başına tutacak güce sahip olup olmadığını merak ettim. Fakat yardımcı olmak için yataktan fırlamadım; uykuda olduğunu düşündüğümden onu korkutmak istemiyordum. Bu resmi de duvardan indirdikten sonra sıkı sıkıya ellerinde tutuyordu, ancak bu sefer arkasındaki duvarı koklamak o kadar kolay değildi, zorlandığı için sık sık soluk alıp inlediğini duyuyordum. Ardından sendeledi; resmi düşürecekmiş gibi görünüyordu, ama arka yüzü öne gelecek şekilde de olsa, elinden bırakmadan yere koymayı başardı. Tekrar yukarıya uzandı ve parmak uçları hâlâ çerçevenin üst kısmına değerken, resmin duvardaki yerini koklamayı sürdürdü. Bu işi bitirdiğinde, yere çömeldi ve resmin arkasına yöneldi. Geçen kısa zaman içinde alıştığım gibi, koklamaya devam edeceğini düşünmüştüm. Ama şaşırarak

resmin arkasını yaladığını gördüm. Bunu gayretle yaparken, dili bir köpeğinki gibi epey dışarı sarkıyordu. Köpeğe dönüşmüştü ve bu durumdan memnundu. Resim büyük olduğundan, kadın yalamayı bitirene kadar oldukça uzun bir zaman geçmişti. Ayağa kalktı, resmi büyükçe bir gayretle kaldırıp, ön tarafını görmek için herhangi bir çaba göstermeden duvardaki çiviye asarak, sessizce ve hızla bir sonraki resme doğru süzüldü. Odamda, Bay Weinreb'in dört resmi asılıydı. Birini bile atlamadan hepsini tamamladı. Diğer ikisi, çok şükür, ilk resimden büyük değillerdi. Böylece işini ayakta görebildi ve artık yere çömelmediğinden, yalama imkânı olmadı, koklamakla yetinmek zorunda kaldı.

Dehşet Verici Bir Hayal

İsimlere karşı derin bir antipati duyuyor, haklarında hiçbir şey duymak istemiyordum. Elimden gelse hepsinden kurtulurdum. Büyük bir isim mutfağının ortasında [Berlin'de] –ilk seferinde üç ay ve ikincisinde altı hafta– kaldığımdan beri, göz açtırmayan bir iğrenme duygusundan kurtulamıyordum. Çocukluğumdan beri sahip olduğum dehşet verici bir hayal uyarınca kendimi, hapsedilip zorla isimlerle beslenen bir semiz kaz gibi hissediyordum. Sanki insanın gagası açık tutuluyor da, isim bulamacı içeri tıkılıyordu. Hepsinden birden oluşan bir bulamaç ortaya çıktığı ve insan boğuluyormuş gibi hissettiği sürece, karışıma hangi isimlerin katıldığının hiçbir önemi yoktu. İsimlerin yol açtığı bu birleşik çile ve çaresizliğin karşısına ismi olmayan her insanı, her isim-yoksulunu koyuyorum.

Notlar
1973-1985

Kafayı hayvanlarla bozmuşsun. Neden? Artık bitmek tükenmek bilmez olmadıkları için mi? Onları tükettiğimiz için mi?

1974

Schopenhauer ve orangutan: "1854 sonbaharındaki Frankfurt fuarında, Avrupa'da az rastlanır bir şey olan canlı bir orangutan sergileniyordu. Schopenhauer, tanışmayı neredeyse yetmiş yaşına kadar nafile beklediği 'türümüzün muhtemel atasını' neredeyse her gün ziyaret etti ve tanıdıklarını bu fırsatı değerlendirmeleri, yarındansa bugün gitmeleri –olur da, yarın yaşamıyor olursa diye– konusunda uyardı."

Gwinner, Schopenhauer, s. 112

1974

Kaçık bir zoolog? Düşünülemez bile!

1975

Hayvan Hıristiyanlığı: insanlara merhamet.

1976

Ein Tier zum Menschen betören. Hayvanı büyüleyerek insanlaştırmak.

1976

Karıncalar arasındaki aslan terbiyecisi.

1976

Bana *kötücül* balıkları göster, dedi çocuk ve köpekbalıklarının dişlerini işaret etti. Ve ardından parmaklarını kendi dişlerine götürdü.

1976

Mürekkep balığını hipnotize edebilirsiniz: İnsan gözüne sahiptir.

1976

Bir otelin tamamını kumsaldan sürükleyerek götüren dev ahtapot.

1976

Bir hayvanın ölümünü yaşamak, ama hayvan olarak.

1977

Erkenden acımıştı çocuk hayvanların tüm isimlerine.

1977

Her hayvanda seni hüzünlendiren, kendi erişilmezliğindir. Seni belki yiyebilir, ama asla bitiremez.

1978

"Hayvan" sözcüğü: İnsanın tüm yetersizlikleri, bu tek sözcükte bir arada.

1978

Mürekkep balıkları arasında erkek erkeğe kardeş öpücüğü.

1979

Bin yıl içinde: Bir avuç türe mensup sayılı hayvan, tanrılar gibi nadir ve iltifatlara boğuluyor.

1980

Düşünme biçimleri olarak hayvanların biçimleri. Hayvanların biçimleri, adamı oluşturuyor. Anlamlarını bilmiyor. Heyecanla hayvanat bahçesinde gezinip, kendini derleyip topluyor.

1980

Yazarların, martılar gibi uçtuklarını ve martılar gibi birbirlerinden tiksindiklerini izlemek.

1980

Çin atı, nasıl da at çağının yasını tutuyor! Peki dans etmeleri için, içsinler diye şarap verildiğinde, bu onların mükemmeliyete erişmesi miydi ki?

1980

Hangisi önce tükenecek; hayvanlar mı, yoksa hikâyeler mi?

1980

Hayvanları icat etmeyi başardı. İnsanlar ona artık ne ifade ediyor olabilir ki?

1980

Bu dünya ona, sanki tamamıyla toygarlarla besleniyormuş gibi geliyor.

1980

Hayvanlara nasıl da kendi üstünlüğü için hayranlık duyuyor?

1981

Şaşkınlığın gagalarını beslemek.

1981

Tanımlanamayan bir hayvan. Etkilerine aşina olunan, dış görünüşü belirlenemeyen, büyüklüğü, hızı ve ağırlığı değişen bir hayvan. Yaşıyor mu, yoksa çok defalar *yaşamış* mı, kesin değil. Çıkardığı sesler, rüyalarda kalmış.

1981

En zarif hayvanların korkusunu kim duyabilir ki!

1981

Hayvanlar beni büyülemeyi sürdürüyor. Yaşlılığımda, özellikle de hayatımda bir çocuk olmasından bu yana (biraz da onun hatırına) bu büyülenme hali iyice arttı. Daha fazla hayvanlı rüya. En son, rüyamda mini minnacık fareler, dalgamsı hareketlerle halının üstünden geçip gidiyordu: sekiz-dokuz tanesi aralarında biraz mesafe bırakarak, yine de bir şekilde birbirleriyle bağlantılı bir halde. Aralarından biri, sonuncuları, küçük *beyaz olan*, diğerlerine daha yakın, biraz daha temkinli. Onu göstererek H'ye diyorum ki: "Kör. Beyaz fare kör. Diğerleri onu beraberlerinde götürüyor." Rüyam, başka şeylere yöneliyor, ama sonunda hep farelerin dalgamsı hareketlerine ve beraberlerinde götürdükleri küçük, beyaz, kör fareye geri dönüyor.

1981

"Öküzler enlemesine bir tahta boyunduruğun altında zamansız ölür, eşekler sürtüne sürtüne kanamış sırtlarıyla aşırı büyük semerlerin altında yığılıp kalır."

1981

Başka bir biçime bürünmüş insanlar, konuşan şeyler; bizi bekleyen şey bu mu?
Ayağının ezip öldürdüğü canlılar.

1982

Ömür boyu hayvanlara geleceğini bildirdi, ama nafile.

1982

Elem ve baharat dolu bir akşam, pencerenin önünde bir balıkçıl.

1982

Hayatları dakikalardan ibaret yaratıklar.

1982

Beygir numarası yapan eşek.

1982

İnsanlığı yok olmaktan kurtaran bir hayvan; bir hayvan ve yok olmuş insanlığa dair muhafaza ettiği anılar.

1982

Soutine: "Bir keresinde, köy kasabının nasıl bir kazın boğazını kesip kanını akıttığını gördüm. Çığlık atmak istedim, ama neşeli bakışları sanki boğazımı düğümlemişti."

Sonra kendi boğazına dokunup devam etti: "O çığlığı hâlâ burada, boğazımda hissediyorum. Çocukken öğretmenimin basit bir portresini çizdiğimde, kendimi bu çığlıktan kurtarmaya çalıştım, ama boşunaydı. Öküz leşini çizdiğimde, kurtulmaya çalıştığım, hâlâ aynı çığlıktı. Ve bunu hâlâ başarabilmiş değilim!"

Soutine'den Emile Szittya'ya

1982

Birisi, dünyanın karınca sürülerini sayıyor. Umut.

1982

Domuz gibi hırıldayan kaşık.

1982

O kalemini oynatırken, ardı arkası kesilmeksizin hayvanlar kesiliyor. Öbürleri gibi olup, bundan hiç haberi olmadığını mı söylemeli insan?

1982

Vahşi köpekler, evi paramparça ettiler.

1982

Filler kadar fareler de yetiştirildi ve tüm hayvan cinsleri her ebatta, ayakkabılar gibi, stoktaydı.

1982

"Çocuklar, eziyet etmek için, yılanları kireç dolu bir çuvala attıktan sonra su döküyor. Yanma azabı çeken yılanların tıslamasına, *yılanların gülüşü* adını veriyorlar."

1983

Takma bacaklı bir ahu. Takma bacağıyla kürkünü kaşıyor.

1983

Ruh göçü düşüncesinin çekici yanı, hayvanların böylece birer ruha eriştiği tahayyülü ve (bir hayvan vücudunun içine yerleştirilmek ruh için bir ceza olduğundan, insanlar kadar olmasa da) hayvanlara oldukça değer verilmesidir.

Ruhunun herhangi bir hayvana göçüyle, insanın bambaşka bir varlığa dönüşüp, bir hayat boyunca o diğer varlık olarak *kalması*, daha az kabul edilebilir bir şey olurdu. Özünde

çekici olan dönüşüm, özgür olmalı ve emredilmemeliydi. Her şeyden önce, insanın bu yaşamda olduğu haliyle kendisine geri dönme olanağının daima var olması gerekirdi. Yani benim gözümde, temel vurgu hep şimdiki yaşamdır. Şimdiki yaşam, dünyanın bir merkezidir ve onun bir merkez olarak muhafaza edilmesini istiyor; eylemlerinin yükünü taşıyan ruh var olmayı sürdürse dahi, uçuculuğunu kabullenemiyorum. Ancak merkez derken asla tek ya da en önemli merkez değil, aksine sayısız merkezden biri olduğunu öne sürüyorum; bu merkezlerin her biri ayrı ayrı önemli.

"Dikkafalılığım", hiçbir yaşamdan feragat edemediğim, her yaşamın benim için kutsal olduğu anlamına geliyor. Ancak bunun, bir yaşamın liyakatiyle, insanın elde ettiği görkem ya da itibarla alakası yok. Alçak ruhların daha yüksek bir ruha besin olarak hizmet etmesi gerektiği anlayışı, bana alçakça geliyor.

Her ruhun, yalnızca kendinde birer değer olduğu değil, aynı zamanda asla öngörülemeyecek bir biçimde diğerleri ya da hatta hepsi için de anlamlı hale gelebileceği umudu, var olmak ve beslenmek zorunda.

Bir karmayla birleştiği anda, ruh göçü bir belirlenmişliğe sahip oluyor; daha gerçekleşmemiş olan dönüşümlerin hiçbiri özgür değil; ruh göçü, tüm gelecek boyunca süregidecek, parçalara ayrılmış bir zorlama halini alıyor. Ancak hakiki dönüşümün muhteşemliği ve insan için vazgeçilmezliği, özgürlüğünde yatıyor. Her şeye, yani her yöne dönüşüm mümkün olduğundan, hangi dönüşümün gerçekten yaşanacağını öngörmek hiçbir zaman mümkün değildir. İnsan, yüz farklı yöne açılan bir yol ayrımında durur ve –en önemlisi– hangisini seçeceğini asla önceden bilmez.

İnsanın planlayan doğası, sonradan yamanmış ve onun asıl, yani dönüşen doğasına tecavüz ediyor.

1983

Bütün bu hayvanların zenginliği ve *bir* ilke?

1983

Bir böceğin korkusuzluğu ve kararlılığı. Dosdoğru isimsiz canavarın açılmış ağzına gidiyor ve bademciğini çimdikliyor.

1983

Fillerin yakalanması ve evcilleştirilmesi.
"Uzun ve kalın lianalar, kementler halinde, çok sayıda filin geçeceği yerlere yayılıyor. Avcılar, yakında durduklarından, hayvanın ne zaman yakalandığını çabucak anlıyorlar. Onu çekip yere deviriyor, bacaklarına zincir vurup dar bir kafese koyuyorlar. Hayvan çamurda dikilmek zorunda kalmasın diye, yeri odun kaplıyorlar. Kütükler bacaklarının arasına öyle konuyor ki, hayvan ne yatabiliyor ne de hareket edebiliyor. Sırtının üzerine yerleştirilen bir bambudan, filin üzerine sürekli su damlıyor. Güneşten korumak için yukarısına bir çatı inşa ediliyor. Malezyalıların söylediğine göre, işkenceye dayanabilirse, hayvan yaklaşık yirmi gün bu kafeste kalıyor. Ancak ardından, arada bir sırtına binen, üzerinde tepinerek masaj yapan sahibine alışmış ve evcil hale geliyor. Fakat birçok fil acılara dayanamayarak ölüyor."

Schebesta

1983

Hayvan danışman(ı).

1983

Hayvanlar! Hayvanlar! Onları nereden tanıyorsun? Olmadığın ve deneme amaçlı olmayı isteyeceğin her şeyden.

1984

Hayvanlar arasında tek bir arkadaşın bile yok. Buna hayat mı diyorsun?

1984

"Fil hediye edilen bir kadın, kendini hediye edene verir. Kadının bir fil uğruna kendini vermesi, Hintlilerin gözünde küçük düşürücü değildir; hatta güzelliklerinin bir fil kadar değerli görülmesi, kadınlar için harika bir şeydir."

Arrian
1984

Uçan turnalar, nasıl da harfler oluşturuyorlar.

Hyginus
1984

Bir tarafında tanrıları, diğer tarafında hayvanları topluyor. Aralarındaysa elli yıl sonra yolunu şaşıran insanları.

1984

1980 Eylülü'nde *aklını* kurtaran orangutan.

1984

Ne kadar ama ne kadar korkunç derecede uzun süre hayvanların yanında değildin! Peki ya hepsi seni kafaya alan *tek bir* hayvan olsaydı?

1984

Yarasa günde yirmi saat uyur. Atlarsa üç ile dört saat arası. Afalina* ise yalnızca dönüşümlü olarak beyninin bir yarısıyla uyur, diğeri hep uyanık kalır.

Borbély

* Afalina: Bir yunus türü. (ç.n.)

1984

"İnsan" artık onun için bir mucize değil. Onun için mucize olan "hayvan"dır.

1985

Anı yüklü bir hayvan. Tüm hayvanların en kıymetlisi.

1985

Düşünce toygarı.

1985

Hiçbir hayvan onu tanımadı. Hiçbir hayvan onu tekin bulmadı. Bir hayvanı hizmetçi olarak almayı reddetti.

1985

Broch

Aceleciyürüyüşlerinde Broch, sıksık bize, Ferdinandstrasse'ye uğrardı. Onu büyük, güzel, ancak kanatları koparılmış bir kuş olarak görürdüm. Uçabildiği zamanları hatırlar gibiydi. Başına geleni asla hazmedememişti.

*

Kafası büyük bir kuşunkine benziyorduysa da, gözünü hiç yakalamaya, ele geçirmeye çevirmezdi. Bakışları, karşısındakinin yakınını da içeren ve bakanın en içinde olan bir uzağa yönelir, aynı uzaklık ve yakınlıkta olurdu.

Werfel

Anna, solumda oturuyordu ve yanılmaz kaçamak bakışımı yönelttiğimin, o olduğunu sanıyordum. Fakat aynı yönde, Werfel'in sağ kurbağa gözüne denk geldim. Ağzının bir sazanınkine tıpatıp benzediği ve etrafı dikizleyen gözünün bununla ne kadar uyumlu olduğu dikkatimi çekti. Az sonra sol gözüm, onun sağ gözü gibi davranmaya başlamıştı.

*

Werfel, etkinliğini az önce açmıştı; artık kendini tokatlamıyordu, ama önce bir elini, sonra diğerini suratına götürüyor,

okuyana bakmaya katlanamayacakmışçasına gözlerini elinin arkasına saklıyor, ardından yine de başını kaldırıp bakıyor ve diğerlerinin, özellikle de hoşnutsuzluğunu iletmek istediği yayınevi kölelerinin gözlerini arıyordu. Her hakaretamiz cümlede ciddiyetle kafasını sallıyor, şiddetli hareketlerle sandalyesinin üstünde gidip geliyordu. Birden konuğun konuşmasının ortasında lafa girdi: "Hayvan sesi taklitçisisiniz, busunuz işte siz!" Kastettiği bendim. Bunu bir hakaret olarak görüyordu; daha kaba, daha düşüncesiz, daha rahatsız edici olamayacağını düşünüyordu. Okumaya devam etmemi olanaksız hale getirmek arzusundaydı, ama etkisi tam aksi yönde oldu. Niyetim tam da buydu; her karakter diğerinden, belirli bir hayvan gibi, açıkça ayrılmalıydı ve karakterler, seslerinden tanınmalıydı. Hayvanların ayrıklığını, seslerin dünyasına taşımıştım ve hakaretini duyduğumda, doğru bir şeyin farkına varmıştım; lakin bu "hayvan sesi taklidinin" neye yaradığı hakkında hiçbir fikri olmaması beni bir yıldırım gibi çarpmıştı.

Sinek Azabı

Kuşlar, beraberce Afrika'ya uçtuklarında, dans ederler. Bizimkilerden daha ince ve daha dolu dolu ritimleri, kanat çırpışlarından gelir. Yerde tepinmez, ama havaya vururlar; hava, onlara karşı iyi niyetlidir. Topraksa bizden nefret eder.

Ölüler arasında, yenmemiş hayvanlar da vardı.

Düşünüşümüzdeki hayvanlar yine, boyun eğdirilmelerinden önce olduğu gibi, kudretli hale gelmeli.

Ve hayvanların soluğunun hep duyulmamış yeni kelimeler biçimlendirmesini bekliyor insan.

Sarı tahıl üzerindeki kargalar, ona en güçlü yaşam duygusunu veriyor.

Nasıl başkaları kavramlarla düşünürse, o da hayvanlarla düşünüyor.

En çok, en açgözlü balıkların tadı hoşuna gidiyor.

Kuşların kâfir sesleri.

İnsan, hayvanların biçimlerine kendini alıştırdıkça, düşünce berraklaşıyor.

İçinde ölmüş insanlar şimdiden gereğinden fazla kudretli. Sıra ölü hayvanlara geldiğinde, hali ne olacak?

Geceleri büyük yüksekliklerde uçarak uyuyan ebabil kuşları hakkındaki o haberin beni etkileyen yönü, rüya ile uçuşun birlikteliği oldu.

Parmak uçlarında "tavandaki sinekleri yakalayan" bir dev. Ahırdaki askeri atlar devden çekiniyor. "Atların gözleri, nesneleri insanların gözlerinden çok daha fazla büyütüyormuş."

Kısa bir süre bir hayvan olmak için yıllarımı vermeye razıyım.

Bitkilerin kısıtlı, hayvanlarınsa modası geçmiş olduğunu düşünüyordu.

Karınca grevi.

Şaşırtıcı bir düşünce; ölümsüzlüğün ilk olarak bir evcil hayvanda başarılması, bir köpekte mesela: ölümsüz köpek.

Turnaların bu dansı; nasıl oluyor da, insanlar bir adım atmaya dahi cüret edebiliyor?

Başka kalpler yerleştirmeli, sırtlanlarınkinin yerine atlarınkini.

Bütün hayvanların soyu tükenmiş. Artık hayvanlara bakmadıklarında, insanlar giderek daha çok birbirlerine mi benzeyecekler?

Dünyanın gelişimi, daha fazla hayvanı hayatta tutmamıza bağlı. Fakat en önemli olanlar, pratik sebeplerden ihtiyaç duyulmayan hayvanlardır. Soyu tükenen her hayvan türü, bizim yaşama olasılığımızı biraz daha düşürüyor. Sadece onların görünüş ve sesleri sayesinde insan kalabiliriz. Kökenleri silinip gittiğinde, dönüşümlerimiz yıpranacaktır.

Artık kan görmeye dayanamayan bir kaplan.

Varsın diğerlerinin koruyucu melekleri olsun, onun bir *koruyucu kuşu* var.

"Togo'daki Ewe halkının beslediği uzun kuyruklu maymunlar öyle evcil ve öyle kavrayışlıdır ki, satıcı olarak kullanılırlar: Boyunlarına, tomarı beş kuruşluk tütün yapraklarıyla dolu bir bal kabağı kabuğu asıldıktan sonra pazara gönderilirler. Müşterinin biri, parasını kabuğa koymadan bir tomar aldı mı, *parayı ödeyene dek maymun onu takip eder.*"

Diedrich Westermann, Die Kpelle

Hayvanlarda, daha doğrusu onu susturacak kadar tahrik edenlerinde, onu teskin eden bir şey var.

"Hayat önemli bir şey değildir. Bütün kölelerin de yaşar, bütün hayvanlar da."

Seneca, sefilce!

Evcil hayvanlar, paradan önemli.

"Ankete katılan İngilizlerin yüzde onu, mutlulukları için hayvanların, eşlerinden daha önemli olduğunu belirtti. Yüzde yirmisi, hayvanları çocuklardan; üçte birden fazlasıysa işlerinden daha önemli buluyor. *Ankete katılanların neredeyse yarısı hayvanları paradan da daha önemli bulurken;* yüzde doksan dördü, televizyon karşısında oturmaktansa hayvanlarıyla uğraşmayı tercih ediyor!"

Balinaların sesleri: Bize karşı kendini savunamayan canlıların bu barışçıl seslerini duyduğumda aslında utanç duyuyorum. Diğerlerinde olduğu gibi sadece bedenlerini değil, birbirlerinden duydukları heyecanı da gasp ettik, fakat ceza

olarak onları anlamaktan men edildik. Daha fazla zorla içlerine girmekten vazgeçiyorum. Onları bırakıyorum. Duygudaşlığım onlar için zehirli. *Av* kalacaklar.

Hayvanların isimlerini söylemek, onu sakinleştiriyor. İsimlerinden gurur duyuyor. "Bu var. Daha bunun soyunu kurutmadık."

Ahmaklıklarıyla insanlara benzeyen hayvanlar var elbet. Ama hayvanlarınkinin gerçekten ahmaklık olmadığı ve her koşulda bizimkine oranla daha masum olduğu hissinden bir türlü kurtulamıyor insan.

Munch'un bir resminde, bir at kafası gördüm. Yabanilik ile kölelik bir aradaydı. Ve nihayet atları neden böyle *acıyla* sevdiğimi artık biliyorum.

Ceylan çocuğun o vahadaki sıçrayışlarını okudum: ait olduğu gruptaki ceylanlar gibi dört metre sıçrayan bir insan yavrusu. Bunu okurken ve o günden beridir hep kendime sorduğum bir soru: *Dönüşüm* ile kastettiğim bu mu?

Hayvanlarda elde edilemeyecek olan: *onların* bizi nasıl gördüğü.

Hayvanların duygulandırdığı ve insanların alçaklığının sıktığı Leonardo.

Onu kötü kılmayan şey, sürekli düşünüşü.

"Dövdüğümüz eşekler. Ey umursamaz doğa... ve tüm hayatlarını işkencecilerine iyilik yaparak geçiriyorlar."

"Koyunların, ineklerin, keçilerin ve benzerlerinin. Sayısızlarının yavruları ellerinden alınıyor, kendileri ise parçalanıyorlar."

Hayal kurmanın gücü, hayvanların çeşitliliğine bağlıdır, diyordu. Onların tükenmesiyle, hayal kurmanın da sona ermesi yakındır.

Bugün bir kadının, Misia Sert'in anılarında, en korkunç hikâyeyi buldum. Ona *Sinek Azabı* adını veriyor ve kelimesi kelimesine buraya aktarıyorum:

"Küçük uyku arkadaşlarımdan biri, sinek yakalama sanatında ustalaşmıştı. Bu hayvanlar üzerinde yaptığı meşakkatli araştırmalar ona, onları öldürmeden iğneye geçirmek için iğnenin saplanması gereken noktayı tamı tamına saptama olanağını tanımıştı. Bu şekilde, canlı sineklerden oluşan kolyeler imal ediyordu ve kendini, o küçük umarsız ayaklar ve titreyen kanatlar cildine dokunduğunda hissettiği ilahi duygunun büyüsüne kaptırıyordu."

Karıncalar, zamanlarının çoğunluğunu *hiçbir şey yapmadan* geçirir. Karınca tahayyülünde bir devrim.

Kim ki hayvanlardan çok bahsediyorsa, insanlar adına utanıyordur.

Hayvanlar yerine hayvanların biçimlerine sadık kalıyor. Onlar katledilmiyor.

Hangi yazar, sineğine konuşmadı?

Kimi sineğinden tanıyamam?

Kim, kendi yerine tıpış tıpış yürüyecek bir sinek beslemez?

Hayvanların kesilmeden önceki duyguları gibi tüm nafile duygular.

Notlar
1992-1993

Hayvanlar, diyorsun. Ne demek istiyorsun? Anlamadığın için sevdiğin, canlı olan her şeyi kastediyorsun.

1992

Kimi böcek türleri üzerine okuma. Yemek ve yumurtalar uğruna şu yaşam ne kadar da moral bozucu. Şu korkunç kısa ömürlülük ne kadar da moral bozucu. Bu tür canlıların ne hissettiğini anlayabilme yanılsaması bir saçmalık!

Binlerce ama binlerce tür! Seleksiyonla mı ortaya çıkmış? Bu konuda, özellikle de milyonlarca türün teşekkülü hakkında *hiçbir şey* bilmiyoruz

İçinde, hep hafife aldığın bir zalimlik. Bu, ölüm bilincinin zalimliğidir.

İsimleri kemiren, tekboynuz.

Evcil hayvanlar; edepli dönüşüm umudu.

"Albert Schweizer'in papağanı Schaggo öldü. Fransızca ve Basel Almancasının yanı sıra çeşitli Afrika dil ve lehçeleri konuşuyordu. Ayrıca üç farklı sesi taklit edebiliyordu."

Papağanın içi doldurulacak.

Her şey av, her şey yemek midir?

İnsanın, acısını hayvanlardan çıkarması nedensiz değil. Onları ne kadar ciddiye alırsanız, ne kadar sapmaz bir şekilde hak ettikleri yere gelmelerine yardımcı olursanız, dünya kendini yemek ağında o kadar doğruluyor. Çıkış yok.

Merhametin yol açtığı umutsuzluk.

Abartılar bağımsız hale geliyor, tıpkı Karora'nın* omuzlarındaki keseli sıçanlar gibi.

Seleksiyon kuramı, tukan kuşlarında paramparça oluyor. Bu, başka şeylerde de öyle, ama hiçbir yerde tukan kuşlarında olduğu kadar belirgin değil.

O devasa gagalar niye?

Acaba diğerleri, hangi giderek büyüyen gagalardan kurtuldu?

İnsan, boylu boyunca gagalarından geçirerek yemek üzere bir yemişi nasıl *yukarı attıklarını* görüyor. Nasıl oluyor da açlıktan ölmüyorlar? Birbirlerine bu gagalarla vurduklarında halleri ne oluyor? Belki de bu şekilde Darwinistler ile dalga geçiyorlardır ve varoluşlarının bundan başka bir amacı yoktur.

Hayvanları rüyasında görmekten anlıyor. *Onun* tapınak rüyası.

Uyuyan bir insanın üstünden geçen, on metre uzunluğunda bir piton ve uykudaki, ancak hayvanın kuyruğunun ucunu hissettiğinde uyanıyor.

Bizi hayvanlardan ayıran şeyler arttıkça, daha değerli hale geliyorlar.

* Karora: Aborjinlerin keseli sıçan atası ve tanrısı. (ç.n.)

Hayvan cinayetleriyle özürlü cinayetlerini karşı karşıya getirmeli. İkisi aynı şey mi?

1993

Bir hayvanın korkusunu, *içinde* yaşıyormuşçasına tanımak. Belki de, bu korku *aynı* korkudur.

Peki ya hayvanlar yine de bizden kurtulmayı başarırlarsa?

Hayvanlar hakkında söylediğim tüm sözlerde, kendimi dolandırıcı gibi hissediyorum. Çünkü onlarla birlikte çok az şey *deneyimledim*. Haklarındaki mitleri yalayıp yuttum, bazen de hayvanlara *baktım*, fazlası değil. Ama sanki eski dönüşüm mitlerinden birindeymişçesine tutuldum onlara.

Başka bir şey olmadı. Hiç bir hayvana yıllarca bağlanmadım. Ürküm izin vermedi. Eğer hayatımda tanrısal bir şey olduysa, o da hayvanlara olan bu ürkek sevgimdi.

Musa, bütün altın buzağılarımla ne yapardı? Beni bir Mısırlı gibi döverek öldürür müydü? Lanetler ve yakar mıydı? Hayvanlarımı gözlerimin önünde keser ve onlara kurban adını mı verirdi?

Hayvanlarda insani dalaverelere rastladıklarında, ne kadar da mutlu, ne kadar da gururlu oluyorlar!

Bir filin hortumu kadar yaşlı. Fildişi kadar tehlikede.

Yapay hayvanlar ortaya çıktığında, onlarla birlikte hayvan sevgisi de son bulacak. Yapay insanlar, yapay hayvanlara ne değer verebilir ki?

Politik, oyunbaz, alet yapan, konuşan, bilen insan tanımlamalarının ortak endişesi, insanı diğer hayvanlardan ayıran özelliği bulmaktır. Peki insanın içindeki hayvan(lar) ve hayvanın içindeki insan(lar)dan bahsetmek bu kadar imkansız mıdır?

Uzun yıllarını iktidar ilişkileri ve kitlelerin davranış biçimleri üzerine düşünerek geçiren Elias Canetti için insanlarla hayvanların ilişkileri ve bunların geçirgenliği her zaman ilham kaynağı olmuştur. Ancak Nobel ödüllü yazar bu defa, hayatı boyunca hayvanlara, ama en çok da onların insanlarla arasındaki hiyerarşik ilişkiye dair tuttuğu notlar, aforizmalar, anılar, otobiyografik ögeler taşıyan kısa ancak çarpıcı öykülerle "türcülüğün" kalbine adeta bıçak saplıyor.

Canetti vahşi ve evcil insan, kılık değiştiren hayvan öyküleriyle metamorfoz hikayelerinin bir araya geldiği *Hayvanlar Üzerine*'de insan-hayvan, av-avcı, yetişkin-çocuk, efendi-köle gibi tahakküme dayalı ilişkileri tersyüz ederek adeta bir kıyamet sonrası atmosferi yaratıyor. Canetti yadırgatıcı ancak şiirsel diliyle insanın içindeki hayvanlara özgü vahşetin peşinde...

ISBN: 978-975-570-658-0

10 TL

www.selyayincilik.com
www.twitter.com/selyayincilik
www.facebook.com/SelYayincilik